

Paikka ja paikan merkitys

Iin Illinsaari 1100–1300-luvuilla

Marisa Kuusisto

Oulun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Arkeologia

Pro gradu -tutkielma

Ohjaajat: Jari-Matti Kuusela,

Risto Nurmi

ja Ville Hakamäki

17.12.2019

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO.....	3
1. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA.....	5
2. TUTKIMUSAINEISTO.....	7
2.1. Illinsaari ja lähialue	7
3. ILLINSAARI PAIKKANA.....	17
3.1. Illinsaari ja kuolemankulttuuri	21
3.2. Illinsaari, asuinpaikka ja koti	36
3.3. Kaupankäynti ja kulutus.....	45
4. YHTEENVETO	51
5. BIBLIOGRAFIA.....	54
LIITTEET.....	63

JOHDANTO

Tänä päivänä paikannimi Illinsaari saattaa olla monelle tuntematon. Nykyisen Iin kunnan alueella sijaitseva Illinsaari on ollut kuitenkin 2010-luvulle tultaessa alati kasvavan arkeologisen mielenkiinnon kohteena. Tutkijoille on avautunut mahdollisuus tarkastella Illinsaarta ja sen lähialuetta yhä yksityiskohtaisemmin, johtuen alueella suoritetuista arkeologisista kaivauksista ja muusta tutkimustyöstä¹. Uusien löytöjen ja havaintojen kautta on etemme avautunut avara kuva paikasta, jossa ihminen on muinoin elänyt. Oman tutkimukseni tarkoituksena on hyödyntää alueelta havaittua uutta arkeologista dataa, ja tutkimukseni pääkysymys on: millainen on ollut Illinsaari ja sen lähialue paikkana noin 1100–1300-luvuilla? Tutkimuksessani pohditaan paikan määritelmää ja sitä millaisia ilmenemismuotoja paikka saa Illinsaaren kontekstissa. Paikan tulkinta tapahtuu analysoimalla Illinsaaren aluetta kolmen erillisen paikan käsitteen kautta. Nämä paikat olen määritellyt seuraavasti: hautapaikka, asuinpaikka ja kauppapaikka. Lähtökohtaisena näkemyksenäni on, että jokainen edellä mainituista paikoista ilmenee alueen tutkittujen arkeologisten kohteiden, sekä näiden muodostaman kokonaisuuden kautta.

Vuonna 2011 metallinpaljastinharrastaja löysi Iin Suutarinniemen alueelta kaksi metalliesinettä, pronssisen ketjunjakajan ja soljen². Näiden esinelöytöjen johdosta vuonna 2013 Oulun yliopiston arkeologian oppiaine suoritti kohteella opetuskaivauksen. Kaivauksen tulosten perusteella oli selvää, että alueella sijaitti myöhäisen rautakauden/varhaisen keskiajan³ vaiheeseen sijoittuva kalmisto⁴ (Kuusela et al. 2013: 126). Vuonna 2013 saman metallinpaljastinharrastajan uusien esinelöytöjen johdattamana paljastui Illinsaaren alueella myös toinen arkeologinen kohde, ja vuonna 2014 kyseinen kohde varmistui kaivauksen myötä Suutarinniemen kalmiston kanssa samanaikaiseksi: Kyseessä oli asutusalue, joka tunnetaan nykyään nimellä Pirttitörmä⁵. Tällä hetkellä Illinsaaresta tunnetaan neljä tutkittua erillistä

¹ Alueen tutkimushistoria on esitelty tarkemmin luvussa 2.

² KM 38884:1–2.

³ Viime vuosina Illinsaaren alueelta on löydetty myös useita arkeologisia esineitä irtolöytöinä, jotka ajoittuvat niin ikään rautakauden ja keskiajan taitteeseen (Hakamäki et al. 2015: 8–10).

⁴ Ii Illinsaari Suutarinniemi, MJTUNNUS:1000019094.

⁵ Illinsaari 3, MJTUNNUS:1000023381.

arkeologista kohdetta⁶, jo esitellyt Suutarinniemi ja Pirttitörmä mukaan lukien. Näistä kohteista viimeisimpänä on kaivettu Kiviharju W⁷. Kyseinen kohde kaivettiin vuonna 2016, ja se on tulkittu mahdolliseksi kremaatiopaikaksi⁸ (Kuusela 2017: 4–6).

Edellä mainittu lyhyt tiivistys Illinsaaren alueen viimeaikaisesta tutkimushistoriasta luo pohjan tutkimukselleni, jonka lähtökohtana on tarkastella Illinsaarta paikkana yllä esiteltyjen arkeologisten kohteiden kautta. Tutkimukseni tarkoitus ei ole ainoastaan pohtia sitä, millainen paikka Illinsaari on ollut, vaan myös sitä, mitkä vaikuttimet ovat johtaneet paikan muodostumiseen ja siihen liittyviin ilmiöihin. Illinsaaren tapauksessa tulen erityisesti esittämään, kuinka Illinsaaren merkitystä paikkana leimaa alueen topografiaan liittyvä liminaalisuus⁹, ja väitän, että tämä liminaalisuus ilmenee Illinsaarella kuoleman, asuttamisen ja kaupankäynnin kautta. Tarkastelussa on myös se, millaisia yksityiskohtia ja vihjeitä paikat tarjoavat paikallisen väestön elämästä, uskomuksista ja tavoista, sillä uskon, että edellä mainitut vaikuttimet ovat asioita, joista paikat erityisesti syntyvät¹⁰.

⁶ Alueelta tunnetaan myös arkeologinen kohde Illinsaari 1, mutta tämän kohteen tutkimuksessa selvisi, että paikalle sijoittunut historiallisen ajan ihmistoiminta oli suurimmaksi osin tuhonnut rautakautiset kerrokset (Hakamäki 2015: 21–22).

⁷ Illinsaari 7, MJTUNNUS:1000027754. Kiviharju W:n tulkinta jää tutkimuksessani hieman pintapuoliseksi johtuen aiheen rajaukseen liittyvistä valinnoista. Arkeologisena kohteena se liittyy kuitenkin vahvasti tutkittuun ajanjaksoon, joten kohde itsessään on esitelty tutkimusaineistossa tasavertaisesti Suutarinniemen ja Pirttitörmän kanssa.

⁸ Paikka, jossa vainajan ruumis on poltettu osana hautausrituaalia (katso esimerkiksi: McKinley 2013).

⁹ Termiä liminaalisuus käsitellään tarkemmin kappaleessa 3.

¹⁰ Paikka itsessään on asia, jonka voi kokea olevan vain osa maantieteellistä ympäristöä, ja näin ollen se näyttäytyy yksipuolisesti yksittäisenä kohtana maisemassa. Tarkempi ajattelu johtaa kuitenkin vääjäämättä siihen, että paikan ja maiseman määrittelyyn voidaan liittää muitakin näkemyksiä: paikan ilmentyminen juontuu ihmisen kokemuksiin merkityksistä (Asplund 2009: 300). Koti voidaan nähdä esimerkiksi paikkana, johon ihminen liittyy turvaa, ja vaikka koti on myös konkreettinen asia ja paikka, itse tunne kotona olemisesta voidaan nähdä tilana, joka syntyy erilaisten fyysisten liikkeiden avulla, esimerkiksi vapaan tahdon mukaisen kodista poistumisen ja palaamisen kautta. Näin ollen kotiin voidaan liittää näkemyksiä vapaudesta ja rituaalisuudesta (Westman 1991: 17–20).

1. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA

Tutkimuskysymyksiini liittyessä Illinsaaren ja sen lähialueen merkitykseen paikkana on tärkeä käsitellä sitä, miten sanat *merkitys* ja *paikka* määritellään yleisellä tasolla, ja sitä, millaisten määritelmien kautta kyseisiä sanoja on käsitelty omassa tutkimuksessani. Tarkastelussa on myös se, miten aihetta on käsitelty aiemmassa tieteellisessä tutkimuksessa. Termeihin liittyvän yleispohdinnan kautta tahdon tuoda ilmi erityisesti paikkaan liittyvän monimuotoisuuden, joka ilmentää paikkojen merkitystä ihmiselle ja yhteisölle.

Merkitys ja paikka

Suomen kielen perussanakirja määrittelee sanan merkitys seuraavasti: *1. se mitä jk tarkoittaa, ilmaisee, esittää, symboloi; sanan t. ilmauksen informaatio sisältö ; yl sisältö, olemus.) 2. arvo, tärkeys.* Samainen teos määrittelee sanan merkitys johdannaisanoja, kuten esimerkiksi sana merkitykseks: *tavallisemmin: merkityksellinen 1. jolla on merkitystä, merkittävä, huomattava, tärkeä, arvokas; tav. ei ihmisestä. 2. kiel. jolla on merkitys, merkitystä kannattava. Myös sana merkityksetön on määritelty seuraavasti: jolla ei ole merkitystä, mitätön, vähäpätöinen, toisarvoinen. M. sivuseikka* (Haarala et al. 1992: 196).

Sanan paikka määritelmä suomen kielen perussanakirjassa on seuraava: *1. vars. fil. kohta avaruudessa; paikallisuus (2.) vapautua ajan ja p:an kahleista. 2. (maaston) kohta, alue, seutu, tienoo, paikkakunta. 3. kohta johon jk t. jku kuuluu, olinpaikka, asema, sijainti. 4. istuin-, hoito- tms. paikka, sija. 5. edustuksesta jssak, vars. poliittisessa elimessä. 6. toimipaikka, toimi, virka (julkinen) tehtävä. 7. jnk kokonaisuuden osa, (yksityis)kohta. Erik., tav. mon. a. asunnon, rakennuksen tiloista t. asuinympäristöstä. b. ruumiinosista, jäsenistä. c. kuv. 8. kappale jolla korjataan reikä t. kuluma. 9. tilanne, ajankohta. 10. P:oin, p. p:oin siellä täällä, paikoitellen paikoittain* (Haarala et al. 1992: 386).

Edellä esitettyjen määritelmien kautta sana merkitys näyttäytyy jonain, joka herättää ihmisessä paljon tunteita. Merkitys tuntuu muodostuvan sen kautta, millainen suhde ihmisellä itsellään on paikkaan, ja ilman suhdetta ei ole merkitystä. Paikka, johon ei ole tunnesiteitä, näyttäytyy merkityksettömänä. Merkityksen luominen paikkaan ei kuitenkaan synny pelkän fyysisen kontaktin tai kokemuksen kautta, vaan paikkaan voi luoda merkityksen tai

tunnesiteen myös ilman, että paikasta on fyysistä kokemusta¹¹. Henrik Asplund on kirjoittanut paikan ja maiseman¹² subjektiivisuutta käsittelevässä kirjoituksessaan, kuinka paikat saavat muotonsa havainnoinnin ja tulkinnan kautta. Samassa kirjoituksessa tuodaan myös ilmi, kuinka maisemat lopulta syntyvät toisiinsa suhteessa olevista paikoista. Asplund muistuttaa, ettei paikka ole staattinen, vaan se muuttuu ja elää. Vaikka paikan voi katsoa olevan yksilöstä riippuvainen subjektiivinen näkemys, on muistettava, että yhteisön jakamat kokemukset ja näkemykset vaikuttavat identiteetin muodostumiseen (Asplund 2014: 300–301).

Humanistisen maantieteen tutkimuksessa paikka on ollut käsitteenä merkityksellinen, ja tieteenalan sisällä määritelmän paikalle loi 1970-luvulla maantieteilijä Yi-Fu Tuan¹³ (katso Tuan: 1977, Asplund 2014: 299–300). Ympäristöfilosofi Christofer J. Preston (katso Preston: 2003) on kirjoittanut puolestaan siitä, kuinka fyysinen ympäristö on yksi tärkeä tekijä ihmismielen tietoisuuden ja ajattelun muovautumisen prosessissa. Näin ollen paikalla on ihmismielelle kognitiivinen rooli. Tämän roolin tiedostaminen johtaa esimerkiksi siihen, että eri ihmisten kokemukset paikasta eivät näyttäydy ainoastaan “romantisoituna” kaipauksena, vaan nämä mietteet paikasta ilmaisevat suoraan sitä, että ihmismieli luo kognitiivista identiteettiään maiseman kautta¹⁴ (Preston 2003: 100).

¹¹ Rob Shields on maininnut esimerkiksi ihmisyyteen ja paikkoihin liittyvistä mielikuvista seuraavasti: Ihmismieli luo paikkoihin mielikuvia, liittyivät ne sitten kohteen varsinaiseen olemukseen tai eivät. Shieldsin mukaan, tietynlaiseen paikkaan liittyy usein käsityksiä sen sopivuudesta tietynlaisen ihmistoiminnan kohteena olemiseen. Ihmismieli lokeroi siis tiettyjä paikkoja tiettyjen toimintojen näyttämöiksi. Lisäksi tietynlaisen toiminnan areena vaatii osakseen tietynlaisen soveliaan käyttäytymismallin. Esimerkkinä Shields käyttää hiekkarantaa ja ihmisen siihen liittämiä mielikuvia ja sopivia käyttäytymismalleja (Shields 1991: 60). Paikka ja sen merkitys ihmiselle ovat osittain nähtävissä oman yhteisön ja kulttuurin kautta opitun ilmentyminä.

¹² Suomenkielen perussanakirja määrittelee maisemaa seuraavasti: *jk maanpinnan osa katsojalle näkyvästä kokonaisuutena; näköala, (luonnon) näkymä* (Haarala et al. 1992: 159).

¹³ Tuanin mukaan paikat ovat yksi elävän maailman perusrakenteista. Paikan voi nähdä kohteena, johon liittyy jonkin biologisen tarpeen tyydytys: Esimerkiksi niin, että paikka on jotain, jolla on arvoa nälän tai janon sammuttamisen kannalta. Paikka on lisäksi jotain, joka etologisen tutkimuksen mukaan ilmenee myös muiden eläinlajien keskuudessa, esimerkiksi oman reviirin ymmärryksen kautta. Paikka (place) ja tila (space) saavat kuitenkin ihmisissä aikaan monimutkaisemmaksi määriteltäviä reaktioita, jotka eivät ole tyypillisiä muiden lajien parissa (Tuan 1995: 3–4).

¹⁴ Prestonin mukaan esimerkiksi uudelleen asettuminen eri maisemaan voidaan nähdä tuskallisena mielen uudelleenohjelmointina, eikä niinkään harmittomana maiseman vaihdoksena (Preston 2003: 100).

Asplundin ja Prestonin mietteet paikasta avaavat yhä enemmän näkemystä paikan ja sen muotoutumisen merkityksestä ihmismielelle. Tätä kautta paikat voi nähdä enemmän mentaalitasolla tapahtuvana näkemysten ja kokemusten muotoutumisen tuloksina kuin esimerkiksi fyysisen maanmuokkauksen tai muovautumisen lopputulemina, ja näin ollen myös Illinsaari paikkana ilmentää osittain menneen ihmisen mielenmaisemaa. Mentaalitason lisäksi paikat ovat kuitenkin myös konkreettisia kohteita, joilla on fyysinen puolensa¹⁵, mutta vaikka paikka olisi määriteltävissä maantieteellisestikin, on tärkeä huomata, että tutkittavien paikkojen funktio ja merkitys voivat olla isolta osin erilaisia meille jotka tutkimme kuin niille joiden elämää tutkitaan. Tässä vaiheessa viimeistään huomaamme paikan ja sen käsitteen mutkikkouden: paikka ei ole yksinkertaisesti selitettävissä ainoastaan omien kokemusten ja ymmärryksen kautta, vaikka myös ne luovat paikkoja.

Tässä kappaleessa esitellyt esimerkit ja määritelmät siitä, miten sanoja merkitys ja paikka voidaan tulkita ja on tulkittu, edustavat myös omia näkemyksiäni hyvin. Omassa tutkimuksessani paikat ovat ennen kaikkea kohteita, joiden kautta ihmisen toimintaa, fyysistä ja henkistä, voidaan tutkia. Koska paikkoihin liittyy suuri tunnelataus, voidaan niiden kautta tarkastella hyvin ihmistä ja yhteisöä. Paikat saavat muotonsa eri merkitysten kokonaisuuksina ja näitä merkityksiä voidaan löytää ihmisen jälkeensä jättäneestä materiaalisesta kulttuurista, kuin myös paikkaan liittyvästä topografiasta ja erilaisiin paikkoihin liittyvistä analogioista. Mielestäni paikka ja ihminen ovat riippuvaisia toisistaan, sillä osaltaan ihminen on aina sidottuna paikkaan ja osaltaan paikkaa ei ole olemassa ilman ihmistä¹⁶.

2. TUTKIMUSAINEISTO

2.1. Illinsaari ja lähialue

Iin Illinsaari on noin kahden neliökilometrin kokoinen saari, joka sijaitsee nykyään kauempana Iijoen suulta kuin keskiajalla, johtuen maannoususta (kuva 1) (Kuusela et al.

¹⁵ Arkeologiassa paikan merkitys on ymmärrettävästi suuri: itse arkeologiset kiinteät muinaisjäännökset, eli kohteet, ovat paikkoja. Näitä paikkoja ja niistä kertovaa dataa voidaan hyödyntää esimerkiksi paikkatietojärjestelmän kautta (GIS). GIS määritellään nimenomaan järjestelmäksi, jota apuna käyttäen käsitellään ja analysoidaan eri paikkoihin sidoksissa olevaa tietoa (Kirkinen 2008: 275).

¹⁶ Pitäen mielessä paikan määritelmän kohteena, joka muotoutuu nimenomaan ihmisen luomien merkitysten kautta.

2013: 126). Nykyisen Illinsaaren topografiaan ja alueen laajuuteen ovat vaikuttaneet 1970-luvulla rakennettu Raassakan voimalaitos sekä Iin siltojen rakennukseen liittyvät maatyöt. Tätä kautta on syntynyt nykyisen Illinsaaren ja Kruununsaaren keinotekoisesti yhdistävä maakannas (Hakamäki 2015: 5). Illinsaari sijaitsee nykyisestä Iin keskustasta koilliseen ja alue on laajasti valjastettu virkistyskäyttöön¹⁷ (Hakamäki 2014: 5). Näin ollen Illinsaari on ideaali arkeologinen tutkimuskohde, koska maanmuokkaus alueella on ollut maltillista (Hakamäki 2016: 6).

Nykyiselle Iin alueelle kehittyneen pysyvän asutuksen alkamiskohtaa on ollut aiemmin vaikea määrittellä kirjallisten lähteiden puuttuessa (Vahtola 1998: 14). Pohjoisen yhteisöjen kehityksestä keskiajalta nykyaikaan on saatu kuitenkin uusia arkeologisia todisteita, ja tutkimusten avulla on tietämystä mahdollista saada laajennettua koskemaan myös myöhäistä rautakautta (Kuusela et al. 2016: 178). Esimerkiksi Iin Illinsaaren Suutarinniemen kalmistosta on saatu ajoituksia, joiden mukaan kalmisto on ollut käytössä noin 1000–1100-luvuilta alkaen (Kuusela 2015b: 10). Käyttäen apuna Jari Okkosen jääkauden jälkeiseen maankohoamisilmiön takaisinlaskentaan liittyvää rannansiirtymiskronologiaa (Okkonen 2003: liite 3) voidaan laskea, että Illinsaaren korkein kohta kohosi merenpinnan yläpuolelle noin 300 jKr., mutta vielä noin 800–900 jKr. on esimerkiksi Pirttitörmän alue ollut todennäköisesti asuinkelvoton¹⁸ (Hakamäki 2014: 6). Illinsaari muotoutui nykyiseen kokonaisuuteensa noin 1200–1300 jKr. Ennen tätä se oli jakautunut kahdeksi erilliseksi saareksi¹⁹ (Hakamäki 2014: 6). Varhaisin tieto Iihin perustetusta seurakunnasta on vuodelta 1374. Aiemman tulkinnan mukaan myös varhaisin tieto Iin pysyvästä asutuksesta jäljitettiin tätä kautta samaan vuoteen²⁰ (Vahtola 1998: 15).

Varhaisen keskiajan rannikkoalueiden elämässä vaikutti vahvasti ympäröivän maailman tilanne, ja yksi merkittävä vaikutin oli Ruotsin kuningaskunnan ja Novgorodin kilpailu pohjoisista alueista. Tilanne johtui taloudellisista syistä, sillä kumpikin osapuoli oli kiinnostunut pohjoisen alueen luonnonvaroista ja näiden kautta saavutettavasta taloudellisesta

¹⁷ Tämä havaitaan esimerkiksi saarella risteilevistä kuntoreiteistä (Hakamäki 2014: 5).

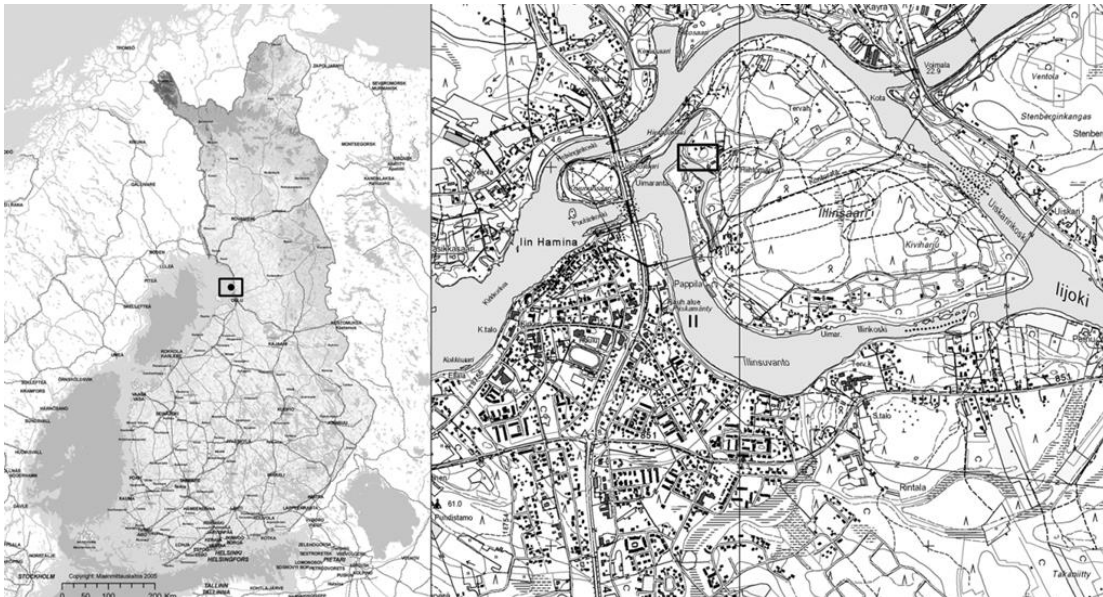
¹⁸ Alue on ollut hyvin suojaton ja maaperä kosteaa (Hakamäki et al. 2015: 8).

¹⁹ Pohjois- ja eteläsaari.

²⁰ Erään tulkinnan mukaan seurakunnan perustaminen kielii jo isommasta yhteisöstä, jolloin voidaan olettaa puhuttavan pysyvämmästä asutuksesta ja yhteisöstä (Vahtola 1998: 15).

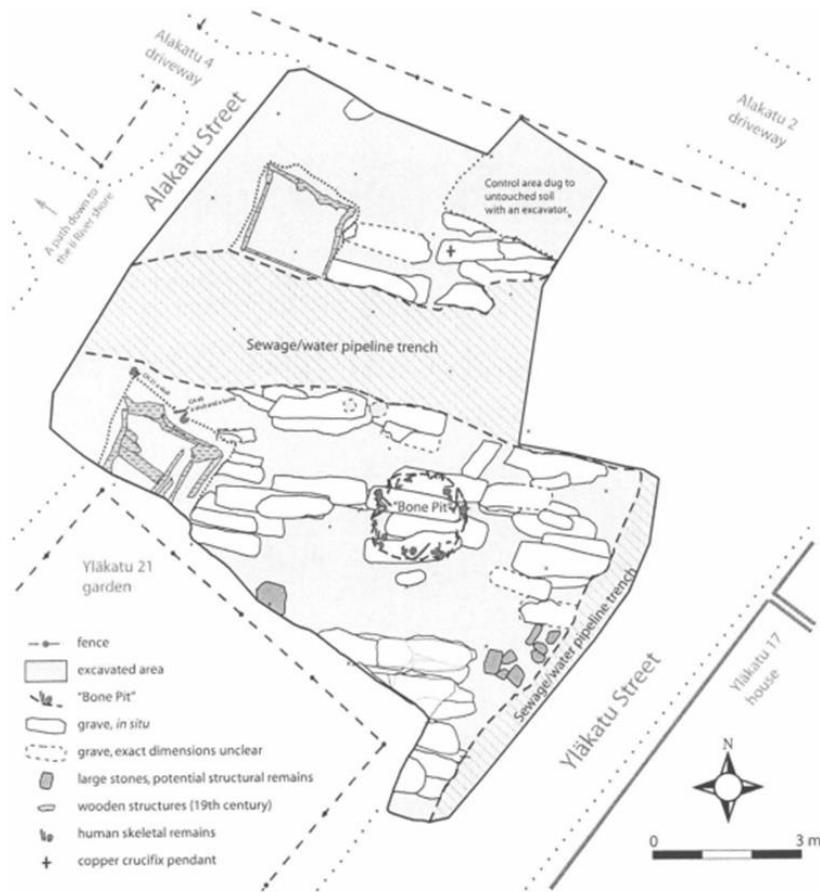
hyödystä (Kuusela 2015b: 24–25). 1200-luvulle tultaessa Pohjois-Suomesta oli tullut tärkeä kaupankäynnin alue, jonka resursseista kilpailtiin (Meinander 2007: 17). Se, että alue koettiin kiintoisaksi ja merkitykselliseksi, kertoo puolestaan siitä, että alue ja sen resurssit olivat aikalaisten tiedossa. Laaja-alainen metsästyksen, kalastuksen ja vaihdon hallitseminen alueella on ollut todennäköisesti tässä vaiheessa organisoitua, sillä tällainen hyödykkeiden hallinta vaatii osakseen järjestelmällistä infrastruktuuria (Kuusela et al. 2016: 179–180).

1400-luvulle tultaessa oli Illinsaaren länsipuolella sijaitsevaan Iin vanhaan Haminaan muodostunut hautausmaa ja kirkkopaikka, jonka käyttö jatkui ilmeisimmin vielä 1500-luvun yli (kuva 2). Vuonna 1620 paikallinen kirkko ja kirkkomaa siirrettiin Iissä nykyiselle paikalleen (kuva 3). Vanhan Haminan paikalla sijaitsi keskiajalla myös kauppapaikka ja satama. 1600–1700-luvuille siirryttäessä, alueelle oli kehittynyt vilkkaan kaupankäynnin näyttämö ja kauppatoiminnasta löydetään kirjallisia lähteitä 1600-luvulta peräisin olevasta kartasta (kuva 4). 1800-luvulla alueelle alkoi muodostua yhä tiiviimpää asutusta, josta löytyy jälkiä vielä tänäkin päivänä esimerkiksi Iin Haminan alueelta²¹ (Kallio-Seppä et al. 2011:12–15).

Kuva 1: Ii, Illinsaari ja Suutarinniemi merkittynä karttaan (Kuusela et al. 2013: kuva 1).

²¹ Hamina on yhä suhteellisen tiivis asuinalue, jossa asuintalot sijaitsevat lähellä toisiaan sijoittuen kahden aluetta läpäisevän tien varrelle (Kallio-Seppä et al. 2011: 12).

Kuva 2: Iin vanhan Haminan pelastuskaivausten tasokartta (Kallio-Seppä 2010: kuva 3).

Kuva 3: Iin nykyisen kirkon paikka merkittynä karttaan (Maanmittauslaitos, muokkaus: Kuusisto, M).

Kuva 4: Claes Claessonin maanmittaus listä, vuodelta 1648 (Kallio-Seppä et al. 2011: kartta 1).

2.2. Arkeologiset tutkimuskohteet

Illinsaari on ollut suhteellisen vilkas arkeologisen tutkimuksen kohde 2010-luvulla ja seuraavan kappaleen tarkoituksena on esitellä yksityiskohtaisemmin ne arkeologiset kohteet, joiden kautta pääasiallisesti tutkimuksessani tulkitseen Illinsaarta paikkana. Seuraavaksi esitellyt kohteet ovat: Suutarinniemi, Pirttitörmä ja Kiviharju W (kuva 5).

Kuva 5: Suutarinniemen, Pirttitörmän ja Kiviharju W:n Sijainti Illinsaarella (maanmittauslaitos, muokkaus: Kuusisto, M).

Suutarinniemi

Suutarinniemen kohde sijaitsee Illinsaaren läntisessä osassa (Kuva 5). Nykyään vedenpinta alueella on yli 5 metriä matalammalla kuin maatasanne. Maannoususta johtuva eroosio ja Iijoen vesistö ovat muovanneet tasannetta jyrkäksi rinteeksi (Kuusela et al. 2013: 126). Suutarinniemen alueella maaperä koostuu hienosta hiekasta ja pintamaan alla sijaitsee ohuehko savikerros. Topografialtaan alue on tasaista. Alueen puusto koostuu havu- ja lehtipuista ja maakasvillisuus koostuu suurelta osin heinäkasveista. Suutarinniemen maisemaa ei hallitse nykyaikainen rakennuskanta, vaikka kalmiston läheisyydessä on vanha autiotalo. Lisäksi lähistöllä sijaitsee Iin kunnan omistama hiihtomaja (Kuusela 2013: 10).

Vuonna 2011 Suutarinniemessä suoritettiin arkeologinen maastotarkistus Kaarlo Katiskosken toimesta (Hakamäki 2013:14). Vuonna 2013 alueella suoritettiin puolestaan ensimmäinen arkeologinen kaivaus, joka todisti paikan kalmistoksi (kuva 6). Kalmiston alueella tehtiin vuonna 2013 arkeologinen inventointi, jonka suoritti Ville Hakamäki (Hakamäki 2013). Suutarinniemen kohteella kaivausta jatkettiin vielä vuonna 2014 (Kuusela 2015a: 4).

Kalmiston laajuutta on pyritty selvittämään Mikko Heikkisen Pro gradu -tutkielmassa vuodelta 2014. Heikkisen tutkimuksessa kalmiston alueella suoritettiin maatutkaus, tarkoituksena selvittää erillisten hautausten sijainti, mittasuhteet ja kalmiston rajat.

Maastotutkaus suoritettiin vuonna 2013 ja sen avulla havaittiin yhteensä 24 mahdollista hautaa. Tutkauksen jälkeen, vuoden 2014 arkeologisessa kaivauksessa Suutarinniemessä keskityttiin Heikkisen tutkimuksessa havaitsemaan anomaliaan. Tämä anomalia oli tulkittu jäännökseksi kiinteästä rakenteesta, jonka alta havaittiin kolme hautaa (Heikkinen 2014: 3). Suutarinniemen vuoden 2014 kaivauksen jälkeen todettiin, kuinka Heikkisen mallinnus oli melko osuva, sillä alueelta kaivettiin esiin noin 4 x 4 metrin kokoinen häiriö, joka sai tulkinnan pienikokoisen rakennuksen maalattiasta (Kuusela 2015: 14). Suutarinniemen kalmistosta on tällä hetkellä kaivettu 8 ruumishautaa ja 2 polttohautaa, mutta kalmiston todellinen laajuus on suurempi (Kuusela 2015b: 10). Kalmistoa ei ole kokonaisuudessaan tutkittu vielä loppuvuoteen 2019 mennessä²².

Kuva 6: yleiskartta Suutarinniemen kalmiston alueelta (Kuusela 2015a: kartta 2).

Pirttitörmä

Suutarinniemestä vajaa kilometri itään sijaitsee Pirttitörmän myöhäisrautakautinen/varhaiskeskiaikainen asuinpaikka (Kuva 5). Pirttitörmä sijaitsee nykyisen Illinsaaren koillisreunalla, jossa on havaittavissa selkeä pohjoiseen jyrkästi viettävä

²² Mainittavaa on kuitenkin, että Suutarinniemen kalmiston pohjalta tai sitä jollain tavoin käsitteleviä opinnäytetöitä on valmistunut 2010-luvulla useampi kappale (katso liite 1).

muinaisrantatörmä. Kohteen kasvillisuudessa on poikkeamia muuhun Illinsaareen verrattuna, sillä se koostuu lähinnä lehtipuista ja kuusista²³ (Hakamäki 2016: 5). Pirttitörmän alueella ei ole juuri havaittavissa modernia rakennuskantaa, vaikka viitteitä nykyaikaisesta maankäytöstä löytyy²⁴.

Pirttitörmän tarjoaman tutkimusaineiston kautta on voitu tehdä johtopäätös siitä, että alueella on aikanaan sijainnut laajahko ja mahdollisesti pitkään käytössä ollut asuinsija (kuva 7). Tähän asuinsijaan on todennäköisesti kuulunut erillisiä ulkorakenteita, pääasiallisen asuintilan lisäksi (Hakamäki et al. 2015: 20). Kohteella on tehty arkeologisia kaivauksia useaan otteeseen vuosien 2014 ja 2016 välillä (Hakamäki 2016: 3–6, Kuusela et al. 2016: 188).

Pirttitörmältä on löydetty arkeen ja asumiseen liittyvää löytömateriaalia, kuten palamatonta ja palanutta eläimen luuta. Vuoden 2014 kaivauksella suurin yksittäinen löytöryhmä muodostui nimenomaan palamattomasta eläinluusta, ja jonkinlaisen lajitunnistuksen on arvioitu olevan tulevaisuudessa mahdollista²⁵ (Hakamäki 2014: 23). Alueelta on havaittu myös liedeksi tulkittu rakenne ja sitä ympäröivän kotamaisen rakenteen jäänteet, sekä tulisijaan liittyvä kuoppailmiö. Lisäksi paikalta on löydetty kivikumpu, joka osoittautui tutkimuksessa tulisijan jäänteeksi. Kiuasmaisen tulisijan sisältä ja läheisyydestä löydettiin palanutta luuta, kuparilevyn kappaleita ja muuta pienekköä metalliesineistöä. Lisäksi löytöihin lukeutui piiskoksia ja suuri hevosenkenkäsoljen neula. Myös tähän tulisijaan liittyi oma erillinen kuoppajäännös (Hakamäki 2017: 4–5). Pirttitörmältä on saatu yhteensä neljä radiohiiliajoitusta, jotka viittaavat kohteen käyttöön noin 1200–1300-luvuilla (Hakamäki 2017: 20). Pirttitörmän kohteen ajoitukseen saatiin lisää vihjeitä kaivauslöytönä tehdystä huonokuntoisesta kolikosta, joka ajoittuu kuningas Maunu Eerikinpojan valtakaudelle²⁶ (Hakamäki 2014: 25–28).²⁷

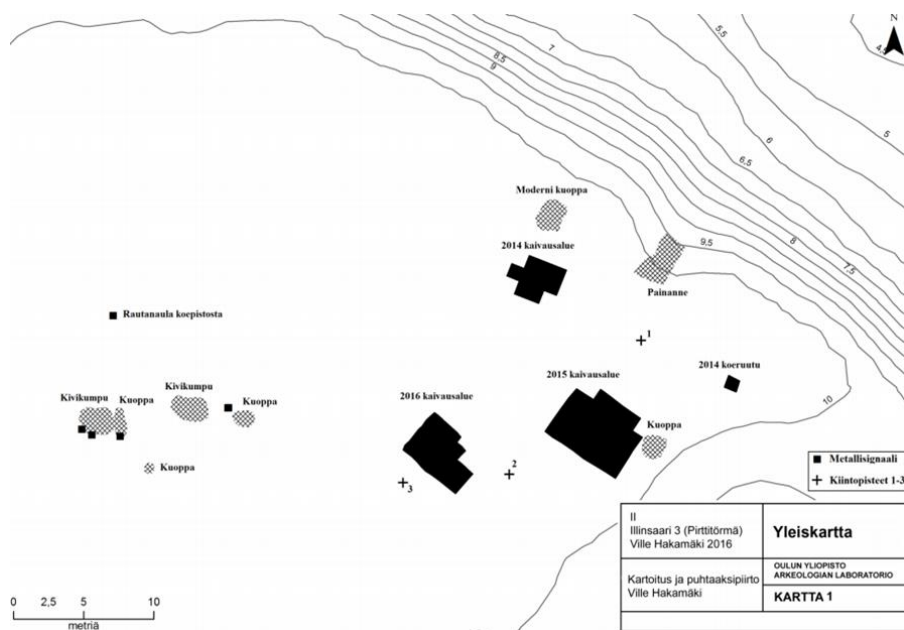
²³ Muutoin Illinsaaren maisemaa hallitsee pääsääntöisesti mäntyvaltainen kangasmetsä (Hakamäki 2016:5).

²⁴ Pirttitörmän kaivausten aikana kartoitettiin esimerkiksi maanpäällisiä ilmiöitä, jotka kielivät alueen käytöstä historiallisena aikana. Alueella on jälkiä mahdollisesta vanhasta venevalkamasta. Lisäksi alueella on nähtävissä jäännöksiä jyrkkäpiirteisestä mahdollisesta maanottokuopasta (Hakamäki 2014: 5–6).

²⁵ Pirttitörmän luuaineiston on silmämääräisesti todettu sisältävän ainakin kalojen luita, joka selittyy kohteen merellisen sijainnin kautta (Hakamäki 2017: 16).

²⁶ 1319–1363 jKr. (Katso esimerkiksi: Andersson 1950: 80–84).

²⁷ Illinsaaren arkeologisten kaivausten esinelöydöt on esitetty kokonaisuudessaan liitteessä 2 (katso liite 2).

Kuva 7: yleiskartta Pirttitörmän alueelta (Hakamäki 2017: kartta 1).

Kiviharju W

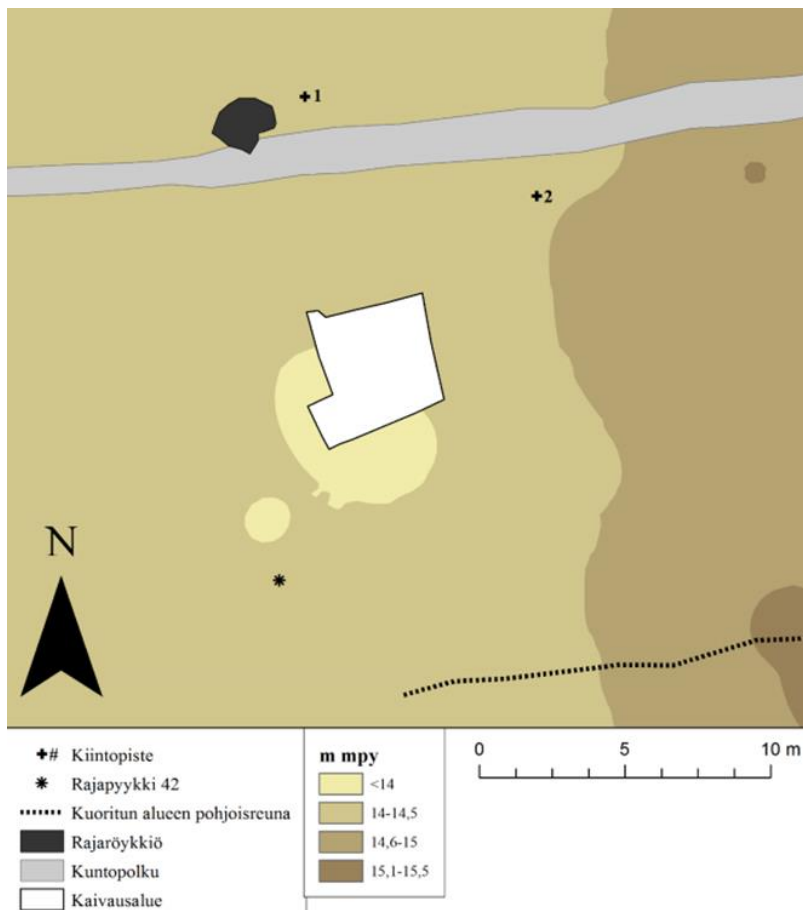
Kiviharju W:n sijainti Illinsaarella on saaren eteläisessä osassa (Kuva 5) (Kuusela 2017: 4). Alueen maisemaa hallitsee puustoltaan mäntyvoittoinen vienosti kumpuileva hiekkakangas (Kuusela 2016: 7). Kohteen Kiviharju W (kuva 8) tutkimushistoria sai alkunsa vuonna 2015, jolloin paikallinen metallinpaljastinharrastaja ilmoitti alueella tekemistään esinelöydöistä²⁸ Mika Sarkkiselle (Pohjois-Pohjanmaan museo). Samana vuonna Kiviharjun kohde tarkastettiin Sarkkisen toimesta, ilmoituksen tehneet metallinpaljastinharrastajan avustuksella (Sarkkinen 2016: 1). Kesäkuussa 2016 paikalla suoritettiin arkeologinen kaivaus, jota johti Jari-Matti Kuusela. Tutkimus oli osa Oulun yliopiston projektia: Sisämaa ja rannikko Pohjois-Suomen rautakauden kohteiden valossa (Kuusela 2017: 4).

Kaivauksessa todettiin pieni ja tarkkarajainen ilmiö, joka koostui palaneen hiekan alueesta²⁹ (kuva 9). Löydöt, jotka koostuivat pienistä esineistä ja niiden fragmenteista, palaneesta piistä sekä palaneesta luusta, tehtiin tämän alueen sisältä tai sen välittömästä läheisyydestä. Muinaisjännös antoi viitteitä siitä, että alueella oli sijainnut lyhyen aikaa suurehkolla liekillä palanut rovio (Kuusela 2016: 4).

²⁸ KM 40717:1-9.

²⁹ Muinaisjännös oli leveimmillään n. 2,7 x 1,5 m ja kapeimmillaan se oli n. 2,7 x 0,8 m (Kuusela 2017: 6).

Kiviharju W on todennäköisesti samanikäinen Suutarinniemen kanssa (Kuusela, henkilökohtainen tiedonanto). Kohteesta tehdyt havainnot ja löydökset eivät suoranaisesti anna aihetta yksiselitteiseen tulkintaan kohteen luonteesta. Todennäköisesti kyse ei ole esimerkiksi asuinpaikasta, viitaten kohteen pieneen kokoon ja tarkkaan määriteltävissä oleviin rajoihin. Kohteen illmiöt antavat aihetta tulkintaan kremaatiopaikasta, sillä palamistapahtuma on ollut lyhytaikainen, palanut liekki voimakas, löydetty luumateriaali oli vähäistä ja osa esineistöstä oli ollut tulella (Kuusela 2016: 11). Muinaisjäännös ei todennäköisesti ole polttohautaus, sillä se ei muistuta Suutarinniemestä tunnettuja polttohautoja (Kuusela 2017: 6). Kiviharju W:n kohdalla on syytä ottaa huomioon, että kohteen läheisyydestä voidaan tavata samantyyllisiä muinaisjäännöksiä, jolloin tutkittu kohde olisi mahdollisesti osa eri kohteiden pesäkkeitä. Eri pesäkkeiden muodostama muinaisjäännöskokonaisuus voisi olla huomattavasti itse tutkittua aluetta suurempi (Kuusela 2016: 9).

Kuva 8: Kiviharju W:n yleiskartta (Kuusela 2016: kartta 2).

Kuva 9: Kiviharju W:n kaivausalue. Palaneen hiekkamaan alue (Kuusela 2016: kuva 1).

3. ILLINSAARI PAIKKANA

Edellisessä kappaleessa esitettyjen Illinsaaren erillisten arkeologisten kohteiden välille muodostuu kiistaton yhteys. Tämän yhteyden kautta on nähtävissä, kuinka Illinsaari paikkana soveltuu hyvin tarjoamaan vastauksia tutkimuskysymyksiini: Illinsaarella voidaan tutkia tarkkaan rajatulla alueella useampaa samaan kulttuuriyhteyteen kuuluvaa kohdetta. Ihmistoiminta on luonut alueella paikkoja, mutta millaisen muodon paikat ovat saaneet ja millaista toimintaa ne ilmentävät? Oman näkemykseni mukaan Illinsaari on paikka, jossa tapahtuneeseen ihmistoimintaan voidaan kytkeä seuraavia teemoja: kuolemankulttuuri, asuttaminen ja kaupankäynti. Näitä kolmea teemaa käyttäen siirryn arkeologisten kohteiden selvityksestä niiden tulkitsemiseen³⁰.

³⁰ Illinsaaren alueelta löydetty arkeologinen tutkimusaineisto on paikoitellen helpoiten yhdistettävissä erityisesti kuolemankulttuuriin. Tästä johtuu myös se, että omassa tutkimuksessani kuolemankulttuuria koskeva osio on sivumäärällisesti laajin.

Saari ja merellisyys

Illinsaaren arkeologisten kohteiden ja maantieteellisen kokonaisuuden lisäksi Illinsaaren kontekstissa on otettava huomioon alueen sijainti ja topografia. Kun Illinsaarta tarkastellaan paikkana, ei sen sijaintia jokisuulla voida jättää huomioimatta, sillä paikkaa alleviivaavat vesi ja merellisyys ovat tärkeitä tarkastelun kohteita.

Voimme olettaa, ettei Illinsaaren alueen valikoituminen eri ihmisaktiviteettien kohteiksi ole ollut täysin sattumanvaraista. Paikan valikoitumisen voi toki nähdä juontuvan käytännön syistä, esimerkiksi paikan valikoitumisesta asuin- ja kauppapaikaksi, sillä jokisuiden asuttaminen on hyödyttänyt paikalle asettunutta yhteisöä, tavoittihan tällainen yhteisö niin sisämaan kuin muualtakin tulleen väestön. Kaupankäynnillä on todettu olleen Skandinaviassa kaupungistumista tehostava vaikutus (Saywer et al. 1995: 152–153), joten kaupankäynnin voi katsoa olevan merkittävässä roolissa rakentamassa laajenevia yhteisöjä. Edellä esitettyä taustaa vasten Illinsaaren rooli paikkana näyttäytyy nykymittapuun mukaan hyvin järkipäriseltä ja loogiselta.

Yllä esitettyyn pohdintaan voidaan kuitenkin saada myös toisenlaista näkökulmaa: Esimerkiksi Vesa-Pekka Herva on kirjoittanut siitä, kuinka vanhojen markkinapaikkojen sijoittuminen saaristoihin ei liittyisi pelkästään “käytännöllisyyteen” tai sattumaan, vaan taustalla olisi myös väestön maailmankuvaan liittyviä vaikuttimia³¹. Kirjoituksessa tuodaan ilmi erilaisten raja-alueiden liminaalisuus³². Liminaalisuus ei välttämättä kosketa kuitenkaan ainoastaan konkreettista rajaa maisemassa, sillä Herva muistuttaa siitä, kuinka menneen ajan ihmiselle maailma ja erilaiset rajat (esimerkiksi kulttuuri, luonto ja yliluonnollisuus) ovat jäsentyneet eri lailla kuin nykyihmiselle. Vesi ei välttämättä näyttäydy ihmiselle ainoastaan luonnon elementtinä, vaan siihen voi liittyä esimerkiksi käsityksiä vedestä elävänä entiteettinä. Erilaiset veteen liittyvät uskomukset ovat siis vahvasti muovanneet sitä, miten ihminen käyttäytyy merellisessä maisemassa, kuin myös sitä, miten merellisyys ymmärretään. Merelliseen maisemaan liittyy Suomessa myös useita erilaisia muinaisjäännöksiä, esimerkiksi

³¹ Hervan markkinapaikkoihin ja liminaalisuuteen liittyvää artikkelia käsitellään tuonnempana lisää, kaupankäyntiä koskevassa osiossa.

³² Kyseisessä artikkelissa termiä liminaalisuus käytetään, kun viitataan eri paikkojen välisiin rajoihin, joihin liittyy vahvoja merkityksiä, sekä puhuttaessa tietyistä erityisen merkityksellisistä paikoista (Herva 2009: 251).

kiviröykkiöt ja jatulintarhat, joiden kautta merellisyyttä ja maan ja meren rajan kosmologista merkitystä voidaan myös todentaa (Herva viitteineen 2009: 251–253).

Rannikoiden liminaalisuus viittaa osaltaan siihen, kuinka nämä paikat olivat eläinten, ihmisten ja henkien kohtaamispaikkoja. Tällaisella maisemalla on ollut merkityksensä esimerkiksi silloin, kun ihminen on rakentanut varhaisimpia monumenttejaan. Rannikon maiseman merkityksen monumenttien rakennuksessa on todettu olleen erityisen vahva Skandinaviassa (Midgley 2013: 435). Hautausmaiden sijoittumisen tiettyyn paikkaan on todettu osaltaan juontuvan siitä, että hautauksilla on ilmennetty maahan liittyvää omistajuutta: nykyisen Skandinavian alueella sijaitsevien rannikoille sijoittuvien hautausmaiden on todettu osaltaan toimineen merkkeinä siitä, kuka rikkaat luonnonvarat omaavan paikan omisti³³. Erilaisten maisemien erityispiirteet ovat voineet vaikuttaa siihen, miten vainajat on haudattu, esimerkiksi niin, että hautaan on aseteltu eläinten tai ihmisten ruumiinosia, ja merkityksellisiä esineitä. Usean hautausmaan on nähty olevan vahvasti yhteydessä veteen, ja osittain veden ja hautaamisen yhteyttä pohjoisessa on selitetty “pohjoisen metsästäjä-keräilijän kosmologialla”. Veden voi nähdä sisäänkäyntinä toiseen, kuolleiden maailmaan ja usein vesilintujen on nähty toimivan kuolleiden viestintuojina (Conneller viitteineen 2013: 354). Illinsaaren tapauksessa hautapaikka Suutarinniemi ja kremaatiopaikka Kiviharju W olivat tutkitulla ajanjaksolla sijoittuneet eri saarille. Kiviharju W sijaitsi samalla saarella asuinpaikka Pirttitörmän kanssa vaikka nämä kohteet eivät sijainneetkaan aivan toistensa välittömässä läheisyydessä. On kuitenkin huomionarvoista, että vaikka kremaatiopaikassa on käsitelty vainajia, on paikan luonne mitä ilmeisimmin eronnut itse hautapaikasta. Tätä kautta voi pohtia mahdollisuutta, että kremaatioprosessilla on ollut merkitys luomassa vainajasta esi-isää tai osaa kuolleiden maailmaa. Kuolema itsessään ei siis täysin saa muutosta aikaan vaan tähän tarvitaan tiettyjä rituaaleja³⁴.

Itse termi liminaalisuus kytkeytyy ihmismielessä helposti erilaisiin siirtymäriitteihin ihmisen elämässä. Suomen kielen etymologinen sanakirja II, kertoo sanan “limi” merkityksestä

³³ Toisin sanoen, kenen esi-isät alueelle on haudattu.

³⁴ Kiviharju W:n sijoittuminen samaan saareen asuinsija Pirttitörmän kanssa on aihe, jota voisi pohtia pidemmälle tulevaisuudessa. Tähän pohdintaan voisi nimenomaan liittää mietteet vedestä kuolleita ja eläviä erottavana tekijänä, jolloin voitaisiin käsitellä kremaatiopaikan merkitystä liminaalisena paikkana ja itse kremaatioprosessin liminaalista luonnetta.

seuraavasti: *Liitos (jossa reunat t. päät ovat päällysten...)* (Toivonen et al. 1958). Yksinkertaistetusti liminaalisuuden voisi kytkeä eri asioiden välisiin rajoihin. Pitäen kuitenkin mielessä yllä esitellyt selvitykset voimme todeta, ettei kyse ole ainoastaan rajapaikasta, vaan ennen kaikkea tilasta, jossa rajojen väli on hämärtynyt (ollen limittäin, päällekkäin ja niin edelleen).

Edellisten mietteiden kautta, Illinsaari paikkana näyttäytyy erityisenä, sillä sinne liittyvää ihmistoimintaa ei voida nähdä ainoastaan nykyihmisen määrittelemän “käytännöllisyyden” kautta, vaan tärkeää on pitää mielessä alueen maisemaan ja ympäristöön liittyvät mahdolliset paikalliset uskomukset ja niiden luomat merkitykset. Illinsaari on merellisen ja maallisen maiseman kohtaamispaikka, johon voidaan liittää liminaalisuus. Ihmisen on todettu usein asettuvan asumaan liminaalisiin tiloihin, sillä nämä paikat tarjoavat monimuotoisen mahdollisuuden hyödyntää luontoa. Toisin sanoen nämä paikat tarjoavat laajempia mahdollisuuksia hyötyä esimerkiksi eri luonnon antimista eri vuodenaikoina (Westman 1991: 18–19). Antropologi Bros Westman on kirjoittanut siitä, kuinka tämänkaltaisten yhteisöjen välitilassa asuminen voidaan nähdä mahdollisuuksien kirjona. Hän vertaa rajamailla asuvien yhteisöjen elämää ovenkynnyksellä olemiseen, joka yhdistää ulkona olemisen sisällä olemiseen. Ihmisellä on mahdollisuus liikkua niin eteen kuin taakse, jolloin kynnyksen voi nähdä monellakin tapaa mahdollisuuksien paikkana (Westman 1991: 19). Vaikka usean suomalaisen kaupungin asuttamisen ja sijoittumisen tiettyyn kohtaan on todettu johtuvan nimenomaan paikallisista vesireiteistä ja alueella sijainneista hyvistä viljelysmaista (Vilkuna 2001: 16–17), ei Illinsaaresta havaita tutkitulla aikajaksolla merkkejä maanviljelyksestä, mikä tekee Illinsaaresta tässä suhteessa erityisen paikan.

Illinsaaren topografialla on ollut suuri merkitys paikan ja siihen liittyvien merkitysten muotoutumisessa, eikä tätä taustaa vasten ole erityisen yllättävää, että Illinsaareen voidaan yhdistää hauta-, asuin-, ja kauppapaikka. Seuraavassa kappaleessa tarkoitukseni on yksityiskohtaisemmin perehtyä näihin paikkoihin, niiden olemukseen ja ilmentymiseen ja näihin paikkoihin liitettävissä olevaan liminaalisuuteen.

3.1. Illinsaari ja kuolemankulttuuri

Kuolemaan liittyvät perinteet ovat keskeinen osa suomalaista kansanuskoa (Hyry et al. 1995: 77). Vaikka kuoleman voi katsoa olevan tavalla tai toisella kiistaton asia, eivät näkemykset ja kokemukset kuolemasta ole yksiselitteisiä ja eri yhteisöjen välisissä kuolemankulttuureissa on eroavaisuuksia³⁵. Vaikka kuolemankulttuureissa on paikallisia eroja, on todettu, että laajemmassa mittakaavassa voidaan yleistää kuoleman merkitsevän matkaa tai uudelleensyntymää, vaikka se millaisina käytänteinä nämä näkemykset ilmenevät vaihtelee suuresti (Kus 2013: 67). Kuoleman voi siis nähdä siirtymäriittinä, jolloin kuoleman liminaalinen olemus alleviivautuu. Sana hautaaminen voi puolestaan saada useita eri ulottuvuuksia, sillä vaikka hautaaminen fyysisenä tekona tuo mieleemme helposti kuvan maahan hautaamisesta, on vainajia haudattu kautta aikain monin muinkin tavoin, esimerkiksi veteen upottamalla (Aalto et al. 2017: 97), ja toisaalta on argumentoitu myös sen puolesta, ettei hautaaminen itsessään vaadi edes fyysistä vainajaa. Hautaamiseen ja kuolemaan liittyvän arkeologisen tutkimuksen on todettu luovan näkemystä elävästä yhteisöstä ja kuolemaan liittyvät käytänteet ja uskomukset kertovat kulttuuriin sidotusta arvomaailmasta ja moraaleista. Hautausten kautta ei ole kuitenkaan helppoa luoda kaiken kattavaa kuvaa itse vainajasta, henkilökohtaisen identiteetin tai edes yhteisöllisen identiteetin tasolla. Yksilön haudanneet voivat nähdä haudatun esimerkiksi eri valossa kuin muut ihmiset ja toisaalta yksilön identiteetti vaihtelee ajassa ja paikassa (Fahlander et al. 2008:1–11).

Kuolemankulttuurin kautta voidaan kuitenkin pohtia niitä ajatuksia ja ideaaleja, joita paikallisella väestöllä on ollut, ei vain tästä maailmasta vaan myös tuonpuoleisesta³⁶. Illinsaaren kontekstissa kuolemankulttuuri on hyvin vahvasti läsnä. Tämä selittyy osaltaan alueen topografialla, jossa korostuu veden ja maan kohtaamispaikan merkitys liminaalitulana.

³⁵ Esimerkkinä tästä suomalainen kuolemankulttuuri, jonka piirissä on selviä eroavaisuuksia Itä- ja Länsi-Suomen välillä. Lännen kuolemankulttuurin on esimerkiksi todettu olevan itäistä vastinettaan kirkkokeskeisempi. Lisäksi esimerkiksi hautajaisten merkitys perheen keskeisenä tapahtumana oli enemmän tyyppillistä lännessä, kun taas idässä hautajaisiin otti osaa myös muu kylän väki (Hyry et al. 1995: 81).

³⁶ Miten yhteisö näkee ja kokee kuoleman, mitä rituaaleja ja riittejä käytetään ja miksi? Kuoleman voi katsoa olevan siirtymäriitti, jossa vainaja siirtyy vähitellen pois elävien maasta, kohti tuonpuoleista ja edesmenneitä sukulaisiaan. Tätä kautta yhteisön harjoittamat hautausrituaalit esimerkiksi auttavat vainajaa kyseenomaisessa siirtymässä. Hautaamiseen ja kuolemaan liittyvät riitit ovat tärkeitä myös itse elävän yhteisön kannalta, sillä rituaalit ovat esimerkiksi tuoneet lohtua kuolleen läheisille, pitäneet jumalat tyytyväisinä ja auttaneet lievittämään yhteisön pelkoa välitulassa olevia vainajia kohtaan (Lehikoinen 2011: 11).

Illinsaaren maisema tarjoaa kuolemaan liitettävissä olevia merkityksiä, mutta millaisten yksityiskohtien kautta kuolemankulttuuri ilmenee paikassa?

Monimuotoiset hautaukset ja hautausperinteen jatkumo alueella

Suutarinniemen vainajien avulla voidaan tarkastella alueella tapahtunutta muutosta. Eräs murros paikalliselle yhteisölle on ollut kristinuskon saapuminen Suomeen³⁷ (katso esimerkiksi Heininen et al. 1997: 12–17, Hyry et al. 1995: 88–95). Suutarinniemen hautauksista voidaan löytää kristilliseen perinteeseen viittaavia käytänteitä. Suurin osa alueen tutkituista hautauksista on esineettömiä, ja äkkiseltään katsottuna kaikki alueen tutkitut ruumishautaukset näyttävät kristillisinä³⁸, ovathan ne ei-esineellisiä ja hautausten suuntaus toteuttaa kutakuinkin tunnettua itä-länsi-linjaa (Kuusela 2015b: 14–15). Illinsaaren alueella kristillisyyden voi katsoa vakiintuneen viimeistään siinä vaiheessa, kun hautaaminen siirtyy vanhan Haminan alueelle³⁹. Kristillisen perinteen vakiintuessa on paikka toiminut jo pitkään ihmistoiminnan näyttämönä, sillä tutkimusaineiston avulla voidaan aktiivisten ihmisyhteisöjen toiminta alueella jäljittää aina rautakaudelta tähän päivään.

Suutarinniemen kalmistossa on myös selkeästi ei-kristillisiä hautaustapoja. Osa hautauksista on esineellisiä, sillä esimerkiksi polttohauta 1:stä löydettiin solki (kuva 10) ja muuta metalliesineistöä. Vuoden 2011 kupurasolkilöytö on puolestaan oletettavasti peräisin hauta 1:stä, jonka yhteydestä kaivettiin lisäksi ihmisen poskihampaita ja palanen tekstiiliä⁴⁰ (kuva 11) (Kuusela et al. 2013: 127–130). Suutarinniemestä tunnetaan myös hauta 10, jonka

³⁷ Alueen kristillistyminen on ollut vahvassa roolissa myös asuttamisessa ja kaupankäynnissä. Näin ollen kristillistymistä käsitellään lisää myös tutkimukseni seuraavissa osioissa.

³⁸ Itse kristilliseen hautaustapaan viittaavat todisteet eivät toki kiistatta kerro haudatun yksilön uskonnollisesta vakaumuksesta (Heininen et al. 1997: 14).

³⁹ Pitäen kuitenkin mielessä sen, ettei vakiintuminen tarkoita välttämättä totaalista luopumista vanhoista perinteistä tai uskomuksista.

⁴⁰ Soljen on todettu olevan malliltaan tyypillinen Karjalassa (katso Ailio 1922). Polttohauta 1:n metalliesineistöä on tutkittu tarkemmin Johanna Mujusen kandidaatintutkielmassa. Polttohaudan metalliesineistö koostui pääasiallisesti kuparista tai pronssista, mutta mukana oli myös ainakin yksi hopeaesine (Mujunen 2014: 9–12). Haudasta 1 on myös tehty erillinen kandidaatintutkielma, joka on keskittynyt tulkitsemaan haudasta löytynyttä tekstiilipalaa. Tässä Inari Kinnusen tutkimuksessa määriteltiin, kuinka tekstiilin ominaisuudet viittaavat vaikutteisiin Itä-Suomesta, ja vaikka itse tekstiili ei anna vihjeitä vainajan sukupuolesta, voidaan esittää teoria siitä, että kyseessä olisi ollut osa naisvainajan vaatetuksesta (Kinnunen 2014: 21–22).

yhteyteen kuuluu mahdollisesti vuonna 2011 löydetty ketjunjakaja (Kuusela 2013: 23). Aikaan 1300–1400 jKr. sijoittuva ruumishauta 3 (kuva 12) (Kuusela, henkilökohtainen tiedonanto) on osoituksena vanhan ja uuden perinteen yhdistelmästä. Kyseinen haudaus koostuu esineettömästä ruumishautauksesta ja sen yhteyteen sijoittuneista polttohautoista 1 ja 2. Polttohauta 1 sijaitsi vainajan vasemman polven päällä, ja polttohauta 2 puolestaan sijaitsi vainajan oikealla puolella⁴¹. Ruumishaudan täyttömaassa havaittiin lisäksi palanutta luuta, joka oli aseteltu hautaan ja maahan järjestelmällisen tasaisesti (Kuusela 2015b: 22). Hauta 3:n täyttömaasta löydettiin palaneiden luiden lisäksi myös fragmentteja pronssiesineistä, jotka ovat kuitenkin alkujaan todennäköisesti kuuluneet polttohauta 1:n yhteyteen (Kuusela et al. 2013: 128–130). Polttohautausten tarkoituksenmukainen yhdistäminen ruumishaudan kanssa kertoo siitä, että tällä toiminnalla oli jokin erityinen merkitys hautausprosessissa. Arkeologisessa aineistossa tavataan harvemmin vastaavanlaista poltto- ja ruumishautausta yhdistelevää perinnettä (Kuusela et al. 2016: 189), mutta vastineita löytyy jokunen kappale (katso Taavitsainen 2009: 205). Kalmistoilla, joissa vastaavanlaista perinnettä tavataan, on yleistä, että poltto- ja ruumishautaukset tavataan toistensa läheisyydestä tai, että ne Illinsaaren tyyliä muodostavat kokonaisuuden (Kuusela 2015b: 19–23).

Kuva 10: polttohaudan 1 solki (arkeologian laboratorio, Oulun yliopisto).

⁴¹ Polttohauta on luultavimmin rikkoutunut ruumishaudan hautausprosessissa (Kuusela 2015b: 22).

Ruumishauta 3:n yhteydestä tavattiin myös vainajalle kuulumattomia ihmisluita⁴² (Kuusela et al. 2013: 129). Vastaavanlaisia ylimääräisiä luuta löytyi muistakin alueen hautauksista, sillä yhteensä kolmesta haudasta löydettiin vainajalle kuulumattomia ihmisluita⁴³. Lisäksi hauta 2:n vainajan pään läheisyydestä löydettiin hirvieläimen kallonpohja. Suutarinniemen ylimääräisten luiden erityispiirre on se, ettei hautauksista löydetä viitteitä siitä, että ne olisivat häirinneet vanhempaa ruumishautausta, josta ylimääräiset luut olisivat peräisin. Lisäksi ylimääräisistä luista on löydetty merkkejä siitä, etteivät ne olisi erityisen paljon vanhempia kuin vainajat, joiden hautoihin ne on aseteltu⁴⁴. Hautojen 12 ja 13 tapauksissa ylimääräinen luu oli aseteltu vainajan jalkopäähän. Hauta 12:ssa vainajan jalkopäähän oli aseteltu ylimääräinen pääkallo ja vasemman säären kohdalla oli ylimääräinen, todennäköinen raajan luu. Haudan vainajan on tulkittu olleen nainen⁴⁵. Haudassa 13 havaittiin vainajan nilkkojen päälle aseteltu ylimääräinen osa ihmisen pääkalloa. Tämä ylimääräinen luu oli kuitenkin niin huonokuntoinen, että tulkinta sen luonteesta on hieman epävarma (Kuusela 2015b: 12–23).

⁴² Hautauksesta löydettiin ylimääräisenä seuraavat luut: osittainen lapaluu, nikamia ja kylkiluita, reisiluu, osa lantion luuta, tunnistamaton pitkä luu ja kallonpohja (Kuusela et al. 2013:129).

⁴³ Hauta 3, 12 ja 13. Myös laboratoriossa tutkitun hauta 9:n on todettu mahdollisesti sisältäneen lisäluun. Tutkittu hautaus koostui kahdesta ilmiöstä, joista isompi oli noin 34 x 7 cm kokoinen ja pienempi noin 7 x 12 cm kokoinen. Ilmiöt sijoittuivat toistensa välittömään läheisyyteen ja muistuttivat koostumukseltaan muiden alueen vainajien jäänteitä. Lisäksi kummastakin löydettiin jäänteitä luusta, joten hautaus on tulkittu vauvan haudaksi (katso: Kuusisto 2014). Hauta 9:n pienemmän ilmiön voisi täten katsoa edustavan ylimääräistä luuta. Haudasta 9 tehdyt havainnot lisäluusta voidaan kuitenkin kyseenalaistaa. Hauta 9 otettiin kipsauksen avulla talteen kaivauksella ja se kuljetettiin laboratorioon lisätutkimusta varten. Hauta 9:n laboratoriokaivaus oli osa omaa kandidaatintutkielmaani, ja havaintoni laboratoriossa oli se, että hautaus koostui kahdesta erillisestä ilmiöstä. Pro gradu -tutkielmaani varten tehdyssä taustoituksessa huomasin, kuinka hauta 9:stä otetuissa kenttäkuvissa (kuva 13) erillisten ilmiöiden välisessä hiekkamaassa näkyy melko selvästi ohut osa ruumiskuviota. Myöhemmin otetussa kenttäkuvassa (kuva 14) kyseinen ilmiö on kuitenkin hävinnyt. Hauta 9 kaivettiin osittain kentällä. On siis mahdollista, että kaivausten aikana tämä ohkainen ilmiö on tullut kaivetuksi pois, jolloin haudan laboratoriotutkimuksen alkaessa, on vaikuttanut siltä, että kyseessä on yhden kokonaisen ilmiön sijasta kaksi erillistä ilmiötä. Tämänhetkinen tulkintani on, että pienempi ilmiö haudassa on vainajan pää. Kuvassa 12 näkyvä ohut ilmiö on puolestaan vainajan kaularanka, ja pidempi ilmiö näin ollen vainajan vartalo. Edellä esitettyä tulkintaa tukevat myös kaivauksella työskennelleen Johanna Mujusen havainnot Suutarinnemen kaivaukselta, sillä hänen muistinsa mukaan hautaus koostui nimenomaan yhdestä kokonaisesta ilmiöstä tai vainajasta.

⁴⁴ Luista on tehty havainnoja esimerkiksi siitä, että hautausprosessin aikaan ne ovat olleet yhä artikuloituneina, jolloin ruumiin mätänemisprosessi ei ole ollut niin pitkällä, että luut olisivat irrallaan (Kuusela 2015b: 23).

⁴⁵ Tämän hautauksen vainaja oli haudattu jonkinlaiseen arkkuun tai ruuheen (Kuusela 2015b: 12).

Suutarinniemen kalmiston haudausten moninaisuus on helppo havaita. Haastavampaa on pohtia sitä, millaisia merkityksiä eri tavoilla ja ilmiöillä on voinut olla. Suutarinniemen kalmiston ylimääräisten luiden merkitys on ollut ilmeisen tärkeä. Esimerkiksi hauta 3:n ylimääräisen kalloluun on ajoitettu olevan kutakuinkin samanikäinen itse ruumishaudan vainajan kanssa. Muistakaan ylimääräisiä luita sisältävistä hautauksista ei tavata merkkejä siitä, että ylimääräiset luut olisivat vahingossa päätyneet hautauksiin, vaan niiden asettelu hautoihin vaikuttaa täysin tarkoituksenmukaiselta (Kuusela 2015b: 23–24). Yhteishaudauksen mahdollisuus on hyvin pieni, sillä ylimääräiset luut eivät suurilta osin olleet anatomisesti oikeilla paikoillaan. Hauta 3:n nikamat ja kylkiluut olivat asettuneet keskenään anatomisesti oikealle paikalleen, mikä viittaa siihen, että ne vielä hautaamisen hetkellä sisälsivät pehmytkudosta (Kuusela et al. 2013: 129). Ruumishaudauksen liittyessä kristilliseen näkemykseen ylöstempauksesta (katso 1.Tes.4:13–18, 1.Kor.15:35–58), voidaan esittää kysymys siitä, miksi ruumishaudatun vainajan ja ylimääräisten luiden omistajien jäänteiden käsittelyyn on liittynyt kristillisessä mielessä epätasa-arvoista kohtelua?

Kuva 11: Hauta 1: n tekstiililöytö (arkeologian laboratorio, Oulun yliopisto).

Kuva 12: Suutarinniemen Hauta 3 (Kuusisto, M).

Pääkallolla tuntuu olevan Ilinsaaren kontekstissa myös vahva merkitys, sillä se ilmenee jokaisessa ylimääräisiä luita sisältävässä haudassa. Huomionarvoista on myös, kuinka haudan 2 kallo on kuulunut todennäköisesti hirvieläimelle. Koska kallosta ei ole voitu tehdä täydellä varmuudella lajitunnistusta, on vaikea pohtia kyseisen eläimen mahdollista merkitystä yhteisölle. Tiedetään kuitenkin, että muinaisen Suomen alueella on vaikuttanut jonkinlainen “hirkultti”, josta todisteeksi löydetään kivistä taidetta, veistoksia ja kalliomaalausta. Suomen alueen kalliomaalauksista iso osa sisältää kuvauksia hirvieläimestä (Lounema 2003: 28–30). Myös suomalaisessa paikannimistössä esiintyy melko runsaasti sana hirvi, vaikkakin vanhoja karttoja tutkimalla huomataan, että Kemi-Torniojokien tietämällä hirvi-alkuiset paikannimet puuttuvat ja hirven vaeltelu näyttääkin loppuvan kutakuinkin Iijoen paikkeille (Luukko 1954: 110–111). Karhun ja hirven on todettu olleen Suomen alueella eläimille pyynti-yhteisöille merkittävässä roolissa. Näitä eläimiä on pidetty esi-isien asemassa, ja niiden palvominen on kytkeytynyt myös erilaisiin rituaaleihin ja uskonnollisten menojen suorittamiseen. Palvotun eläimen kautta on todettu saadun esimerkiksi erityinen yhteys luontoon (Hyry et al. 1995: 20–21). Suutarinniemen kalmiston hirvieläimen kallon ajoitus sijoittaa sen noin 1300-luvulle (Kuusela 2015b:10). Tätä kautta kallon osa sijoittuu Suutarinniemen tämän hetken tunnetun käyttöiän loppupuolelle. Tässä vaiheessa paikalla on melko varmasti ollut hyvin tunnettuna myös kristillinen perinne, mutta kristillisyydenkin

vaikutuksen alla on ollut mahdollista, että vanhoilla toteemisilla esi-isillä on ollut merkitystä paikallisen yhteisön keskuudessa⁴⁶.

Paikallisen väestön hautaamiseen liittyvät käytänteet kielivät muutoksen ajasta. Ajanjaksoa voi luonnehtia liminaaliseksi: elettiin tilanteessa, jossa hautaamiseen liittyvät perinteet alkoivat yhdistyä. Kalmiston hautaustapojen moninaisuus kertoo hyvin siitä, kuinka alueen hautausperinne ei ollut tiukkaan säännöstelty kristinuskon juurtuessa alueelle. Hautaustavoissa tapahtuneiden kristillisyyteen viittaavien käytänteiden on todettu alkaneen vaikuttaa muuallakin Suomen alueella pikkuhiljaa ja eri osissa Suomea muutokset näkyvät jopa vuosisatojen viiveellä, jolloin myös vanhat käytänteet hyväksyttiin kristillisten vastaavien rinnalla, ainakin paikoitellen (Lehikoinen 2011: 197–198). Illinsaaren monimuotoista hautausperinnettä kuvatakseni olen laatinut alle yhteenvetona taulukon, josta eri hautausten erityispiirteet ja niitä omanneet hautaukset tulevat ilmi.

Taulukko 2: Suutarinniemen hautausten erityispiirteet

Erityispiirre	Haudan numero
Arkun jäänteitä	12, 14
Arkkunaulat	14
Ylimääräisiä luita	3, 12, 13
Ylimääräinen pitkä luu	3, 12
Ylimääräinen pääkallo (tai sellaisen osa)	2, 3
Ylimääräinen eläimen pääkallo	2
Ylimääräinen kallo vainajan jalkopäässä	12, 13
Polttohauta osana ruumishautausta	3
Esineellinen hautaus	Polttohauta 1, 1

⁴⁶ Vaikka Suutarinniemen hirvieläinkallon ei voida varmuudella sanoa kuuluneen hirvelle, koen tarpeelliseksi tuoda tutkimuksessani esille sen, millaisia merkityksiä hirvenkallolla on voinut olla. Kyseinen pohdinta tarjoaa lisänäkemystä Illinsaaren liminaalisesta tilasta tutkitulla aikajaksolla: mahdollisen hirvenkallon esiintyminen kristillistyneellä aikakaudella kertoo hyvin ajasta ja paikasta, jossa erilaiset uskomukset ja vaikutteet ovat eläneet limittäin.

Kuva 13: Hauta 9. “Vauva”. Haudan varhaisen tutkimuksen vaihe, jossa on havaittavissa vainajan mahdollinen kaularanka. Pienemmässä kuvassa on sama ilmiö näkyvissä, mutta kaularankaa on korostettu ja kuvaa käännetty ja rajattu (arkeologian laboratorio, Oulun yliopisto. Muokkaus: Kuusisto, M).

Kuva 14: hauta 9: n myöhäisempi tutkimuksen vaihe. Tästä kuvasta mahdollista kaularankaa ei enää huomata (arkeologian laboratorio, Oulun yliopisto).

Illinsaaresta havaitun hautausten moninaisuuden lisäksi aluetta leimaa pitkäaikainen hautaamisjatkumo. Anna Wessman (ent. Wickholm) on kirjoittanut siitä, kuinka hautausmailla on ollut suuri merkitys menneen ihmisen elämässä. Tämä merkitys ilmenee esimerkiksi polttokalmistojen uusiokäytön kautta, sillä tieto näistä erityisistä paikoista on todennäköisesti kulkeutunut sukupolvelta toiselle suullisen perinteen kautta. Wessmanin mukaan itse hautapaikan valikoituminen voi olla vahvasti liitettävissä erityiseen maisemaan. Ajan myötä paikka on voinut saada uusia merkityksiä, jotka eivät välttämättä olleet enää suoraan liitettävissä itse maisemaan, vaan enemmän hautausmaahan paikkana (Wickholm

viitteineen 2008: 95). Illinsaaren tapauksessa näyttää juuri siltä, että paikan vahva yhteys kuolemankulttuuriin on säilynyt ihmisten mielissä, vaikka mahdollisesti syy paikan merkityksellisyyteen on vuosisatojen saatossa muuttunut tai unohtunut.

Vaikka Illinsaaren ja sen lähialueen hautapaikat ovat vaihtuneet ajan myötä, eivät ne ole koskaan muuttaneet kauaksi edellisestä maantieteellisestä pisteestään. Suutarinniemestä on matkaa Iin Haminaan noin 1,2 kilometriä, ja Iin tämänhetkinen ja käytössä oleva Kruununsaaren⁴⁷ hautausmaa ei ole puolestaan pitkän matkan päässä Haminan hautausmaasta, eikä myöskään Suutarinniemestä (kuva 15). Vaikka Illinsaaren voidaan todeta olevan asutettu esihistorialliselta ajalta lähtien, ei saari ole tänä päivänä laajasti asutettu (Hakamäki 2014: 8), ja muistitieto Suutarinniemen kalmistosta mitä ilmeisimmin katosi historiallisena aikana. Mielenkiintoista on kuitenkin, että vuoden 2013 kaivauksen aikana maanomistaja pohti, kuinka hänellä oli muistoja aluetta koskevista kummitustarinoista⁴⁸ (Kuusela, henkilökohtainen tiedonanto). Tätä taustaa vasten näyttää siltä, että vaikka yhteisön kollektiivisessa muistitiedossa Suutarinniemen kalmisto on unohtunut, on jonkinlainen jäännös paikan ”erityislaatuudesta” ollut yhä läsnä⁴⁹. Paikan erityislaatuudesta ja yhteisön muistitiedosta kertoo myös Illinsaaren Pirttitörmän nimi: se ei ole alueen virallinen nimi, vaan nimi on paikallista perimätietoa. Paikan erityislaatuisuus voi vaikuttaa siihen, että keskeisestä sijainnistaan huolimatta Illinsaari on säilynyt näin pitkään laajalta asuttamiselta ja rakentamiselta. Kummitustarinoiden lisäksi Illinsaareen liittyy perimätieto siitä, että Iin varhaisin kirkko olisi rakennettu nimenomaan Illinsaareen ja yksi mainituista kirkkopaikoista on Suutarinniemen alue (Ikäheimo 2014: 46).

⁴⁷ Kruununsaaren hautausmaa vihittiin käyttöön ensimmäisen kerran vuonna 1810 (Iin seurakunta 2019).

⁴⁸ Teemaa kummituspaikka käsitellään laajemmin hieman myöhemmin. Tässä kohtaa kummittelua on käsitelty muistitiedon ilmentymänä.

⁴⁹ Iin haminan hautausmaan kaivausten aikana tuli ilmi, kuinka paikallisilla oli jo tietämystä alueelle haudatuista vainajista (katso Miettinen 2011).

Kuva 15: Illinsaaren ja lähialueen tunnetut hautapaikat sekä niiden keskinäinen sijoittuminen merkittynä karttaan. Kuvaan merkittynä oikealta vasemmalle: Suutarinniemi, Kruunusaaren hautausmaa ja Iin vanha Hamina (Maanmittauslaitos, muokkaus: Kuusisto, M).

Vainajat

Mauno Jokipii on kirjoittanut, kuinka keskiajan Suomessa alettiin hansakaupan vaikutuksesta tehostaa kaupalliseen tarkoitukseen tähtäävää eränkävintä. Jokipii mainitsee, kuinka eränkävynnin sesonkiaikaan hyödynnettävillä mailla vieraili noin 3–4 kertaa vuodessa eri yhteisöjen jäseniä. Enimmäkseen tämä käsitti yhteisön miehet, jotka kirjoittaja määrittelee ”parhaassa iässä” oleviksi. Vierailu alueella kesti tulkinnan mukaan noin viikon kerrallaan (Jokipii 2001: 19–20). Jokipiin tulkinnan mukaan pohjoisessa liikkunut väestö koostui siis aikuisista miehistä, jotka hyödynsivät aluetta vain tietyinä aikoina vuodesta.

Jokipiin teoria eräkävijöistä ei saa tukea Illinsaaresta saadulta tutkimusaineistolta, joka selkeästi viittaa siihen, että tutkimukseni käsittelemällä ajanjaksolla alueella on asuttu vakituisesti ja ympärivuotisesti⁵⁰. Tarvetta kalmistolle on toki voinut olla myös sellaisten yksilöiden kautta, jotka ovat kohdanneet loppunsa alueella esimerkiksi pyyntiretkellä. Suutarinniemen kalmiston vainajista koostuva tutkimusaineisto kuitenkin puhuu puolestaan:

⁵⁰ Lisäksi Jokipiin teoriaa romuttavat esimerkiksi Keminmaan Valmarinniemenestä tehdyt havainnot, joiden mukaan Kemijokisuun alue olisi ollut asuttuna jo ennen 1200 jKr. Lisäksi aluetta asuttanut väestö koostui monipuolisesti eri ikäisistä ja sukupuolisista yksilöistä (Ikäheimo et al. 2017: 104).

haudattuna ei ole ainoastaan nuorehkoja mieshenkilöitä, vaan myös naisia, nuoria yksilöitä⁵¹ ja jopa mahdollinen sikiö (kuva 16) (Kuusisto 2013: 11–12). Mikäli siis katsotaan, että Suomen alueella yhteisöjen miesjäsenet ottivat suurimmaksi osaksi osaa pyynti-, metsästys- ja ryöstöretkiin, voitaisiin olettaa, että tällaisen eränkävintiväestön tarkoituksiin syntynyt kalmisto koostuisi pääasiassa nuorehkoista miehistä. Näin ei kuitenkaan Suutarinniemen tapauksessa ole. Illinsaaren kohdalla havaitaan myös muita indikaattoreita siitä, että asutus alueella olisi ollut pysyvää. Pirttitörmän asuinpaikka sekä Illinsaaren maantieteellisesti merkittävä sijainti jokisuulla⁵² viittaavat myös siihen, että asutus oli pysyväisluonteista.

Asutuksen pysyvyys tarjoaa paikalle uusia merkityksiä, sillä todennäköisesti ihmisen juutuessa paikkaan syntyy uusia kokemuksia ja merkityksiä. Esimerkkinä tällaisesta pysyvän asutuksen luomasta merkityksestä on se, kuinka Illinsaaren vainajat tarjoavat näkemyksiä alueesta kummittelun paikkana. Kuten on jo aiemmin todettu, Suutarinniemen vainajien joukosta tavattiin viitteitä lapsista. Lapsuus ja lapsena oleminen ovat asioita, joihin liittyy paljon siirtymäriittejä ja ihmisyyteen liittyvää liminaalisuutta. Nykyisen Skandinavian alueella on esimerkiksi havaittu, kuinka esihistoriallisille hautausmailla ei ole juuri haudattu tietyn ikäisiä lapsia. Vastasyntyneiden läsnäolo näillä hautausmailla on selitetty sillä, että pieni lapsi on ollut osa vanhempiaan, jolloin tietynlainen hautaus on ollut suotavaa, mutta puolestaan isommat lapset ovat jo vanhemmistaan erilleen kasvaneita yksilöitä, mutta eivät kuitenkaan tarpeeksi vanhoja saavuttaakseen sosiaalisen persoonan, joka sallisi oman hautauksen hautausmaalle (Conneller 2013: 351). Yleisellä tasolla lasten vaatimattomien hautausten on todettu todistavan lapsen alhaisesta asemasta yhteiskunnassa, tai hautaukset on nähty todisteina siitä, ettei lapsiin ole haluttu kiintyä henkisesti ennen kuin nämä saavuttavat elossa pysymisen kannalta kriittisimmät ikävaiheet. On kuitenkin hyvä muistaa, että kaikki esihistorialliset lasten hautaukset eivät ole samanlaisia ja osassa tavataan myös runsaasti hauta-antimia (Fahlander et al. 2008: 11). Hauta-antimien kautta lasten hautaukset voivat puolestaan tarjota näkemystä henkilön ikään liittyvistä siirtymävaiheista. Nick Stoodleyn

⁵¹ Suutarinniemen vuoden 2013 kaivauksen raportissa mainitaan, kuinka kaivauksella avustanut Rosa Vilkkama tulkitsi kohteen luulöytöjä niin, että osa palaneista luista kuului lapsivainajille (Kuusela 2013: 6).

⁵² Jokisuille kehittyneet porttityhteisöt ovat osittain osoitus siitä, kuinka jokisuut maantieteellisinä kohteina olivat houkuttelevia pysyvämmän asutuksen kohteita. Paradoksaalisesti Ihmiset ovat usein keskittäneet asuttamisensa vesistön läheisyyteen, vaikka usein, johtuen luonnon arvaamattomuudesta, nämä alueet voivat olla myös vaarallisia asuinpaikkoja (Carter 1988: 356).

varhaisia anglosaksisia hautauksia koskevassa tutkimuksessa on esitelty, kuinka tutkimukseen liittyvistä hautauksista huomattiin erilaisia ikään liittyviä elämän siirtymävaiheita. Tutkimustuloksena todettiin, kuinka tietyn iän saavuttaneiden lasten ja nuorten hauta-antimet indikoivat nimenomaan heidän statustaan omassa asuinkunnassaan. Hautauksista oli myös nähtävissä eri sukupuolten väliset erot siirtymävaiheissa (katso Stoodley 2000). Suutarinniemen lapsivainajien otanta ei ole kovin suuri, mutta myös näistä hautauksista pystyy kertomaan hyvin paikallisesta kuolemankulttuurista⁵³.

Tämän päivän Suomi on kuuluisa alhaisesta lapsikuolleisuudestaan (SVT 2019), mutta menneisyydessä asiat eivät ole olleet aivan samoin. Vielä 1750-luvun Suomessa alle yksivuotiaiden kuolleisuus oli jopa 22 % ja vastaavasti alle 15 vuoden iässä menehtyneiden osuus väestöstä oli 40%⁵⁴ (Hyry et al 1995: 60). Paremman tiedon puutteessa voimme olettaa, että Suutarinniemen vainajien elinaikana on todennäköisesti vallinnut suuri lapsikuolleisuus⁵⁵. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että vainajien joukossa on lapsia, mutta toisaalta lasten hautaamisella on myös oma merkityksensä. Kristillisen perinteen astuessa kuvaan oltiin tilanteessa, jossa ennen kastetta kuolleita lapsia ei toisaalta laskettu edes ihmisiksi ja tällaisten yksilöiden kohtalona oli usein tulla haudatuksi joko erityisin riitein, mahdollisesti eri paikkaan kuin muut vainajat tai jopa jäädä kokonaan ilman hautausta (Hyry et al. 1995: 59–61). Illinsaareen on haudattu lapsia, joten myös lapsivainajat on nähty ainakin jollain tasolla hautaamisen arvoisina. Hauta 9:n vainaja on esimerkiksi haudattu kalmistossa omaan hautaansa, joten lapsivainajaa on tässä mielessä kohdeltu saman vertaisena kuin aikuisvainajaa. Mikäli kuitenkin edellisessä kappaleessa esitetty tulkinta vainajan pään sijainnista pitää paikkansa, on huomionarvoista, että tämä hauta muuttuisi itä-

⁵³ Lapsuuteen liittyvä liminaalisuus ilmenee usein vahvasti, myös liminaaliseksi koetun, kuoleman kautta. Näin ollen Illinsaaren lapsivainajien kautta voidaan hyvin tutkia kuolemankulttuurin ilmentymistä paikassa.

⁵⁴ 1750-luvun lapsikuolleisuusluvuista ei toki voida tehdä suoria päätelmiä myöhäisrautakauden vastaavista luvuista.

⁵⁵ Esimerkiksi synnytysoppi ja lapsenpäästäminen ovat kehittyneet enemmän keskiajasta eteenpäin, mutta erityisesti vasta 1900-luvulla. Esimerkiksi kirurgisten toimenpiteiden (keisarileikkauksen) ja synnytyksessä avustavien välineiden, kuten synnytyspihtien merkitys sikiön ja äidin selviytymisessä ovat olleet merkittävässä roolissa. Kulkutautien aiheuttamat kuolemat ovat olleet myös kansan keskuudessa vielä 1800-luvunkin Suomessa yleisiä (katso esimerkiksi: Vesterinen 2013).

länsisuuntaisesta länsi-itäsuuntaiseksi. Suuntauksen muuttumisen kautta voidaan pohtia sitä, onko lapsivainajiin kuitenkin liittynyt erilaisia käytänteitä kuin aikuisiin.

Keskosena syntyneiden, hylättyjen tai tapettujen lapsien uskottiin olevan osaltaan erityisiä siinä mielessä, että he jäivät ilman vainajille tarkoitettuja tarpeellisia rituaaleja, jolloin lapsivainaja saattoi palata kummituksena valittamaan huonosta kohtelustaan. Tämänkaltainen henkiolento sai oman erityisen nimensä: liekkiö. Tälle sanalle löydetään selitys aina 1500-luvulta lähtien. Elias Lönnrotin määritelmän mukaan liekkiö on pahansuopa henkiolento, salaa surmattu tai kätetty sikiö (Lehikoinen viitteinen 2011: 272–281). Seuraavaksi esimerkki keskiaikaisesta kummitustarinasta, jonka pääosassa on ennenaikaisen kuoleman kohdannut sikiö:

“Kävi niin, että Richard sinä aikana yötä, jolloin hän ennalta sovitusti oli vahti ja valvoja, kuuli yleiseltä tieltä päin melua. [Hän meni katsomaan, ja näki suuren joukon vainajia, joista] jotkut istuivat ratsastaen hevosten, lampaiden tai härkien selässä. Kaikki karja koostui eläimistä, joilla vainaja oli saatettu haudan lepoon tai jotka oli annettu maksuksi papille siitä, että hän oli siunannut vainajat. Lopulta hän näki ikään kuin pikkupojan sukan sisällä kieriskelemässä maata pitkin. Richard vannotti poikaa kertomaan, kuka tämä oli ja miksi hän kieriskeli niin. Poika vastasi: -Sinä et voi vannottaa minua mihinkään. Olet nimittäin isäni ja minä poikasi, joka lähdetettiin ilman kastetta ja haudattiin ilman nimeä.-” (Lamberg 2012: 197).

Yllä kerrottu tarina on katkelma kertomuksesta, joka sijoittuu keskiajan Englantiin. Ennen tarinan loppua poloinen pyhiinvaeltaja Richard saa kuulla, kuinka hänen vaimonsa on salaa abortoinut parin syntymättömän lapsen. Lopulta Richard antaa lapselleen kristillisen kasteen, josta riemastuneena poika jatkaa matkaansa omin jaloin kävellen, tiellä kierimisen sijaan. (Lamberg 2012: 197). Richardin ja sikiön tarina kertoo selkeästi kuoleman liminaalisesta luonteesta: kuolleet tekevät matkaa (tämä matka tehdään niistä lähtökohdista, jotka elävä yhteisö on kuolleelle tarjonnut). Tarinan sikiö joutuu taittamaan matkaa epämukavasti itsestään riippumattomista syistä. Määränpää, jonne tarinan sikiö on matkalla, jää epäselväksi, mutta ilmeisesti määränpää ei muutu, vaikka sikiö saakin toimivat jalat alleen. Määränpäätä tärkeämpää tuntuu siis olevan se, miten elävät kohtelevat vainajaa ja saako vainaja matkalleen kaiken tarvittavan, kuten esimerkiksi kasteen. Vainajan matka kuolemassa tuntuu siis

erityisesti liittyvän tiettyjen rituaalien takaamiseen. Kristinuskossa kaste on ihmisen elämässä tärkeä rituaali, jossa tullaan osaksi kristillistä seurakuntaa⁵⁶. Ennen kastetta kuolleet ovat siis jääneet vaille tätä rituaalia, joka sitoisi heidät kristilliseen kirkkoon ja tätä kautta sen tarjoamaan pelastukseen. Ei siis ole kovinkaan yllättävää, että sikiöt ja vastasyntyneenä kuolleet aiheuttivat pelon tunteita yhteisössä ja, että näitä tuntemuksia käsiteltiin esimerkiksi kummitustarinoiden kautta⁵⁷.

Suutarinniemen hauta 11 on todettu mahdollisesti kuuluvan sikiölle, ja vaikka haudan 11 vainaja on kummitustarinoista poiketen haudattu kalmistoon, niin myös tämän sikiön hautauksesta tavataan viitteitä erityisestä hautaamisesta. Sikiö oli huolella ja tarkoituksella haudattu melko syvälle maahan (Kuusisto 2014: 12). Vaikka Illinsaaren sikiövainaa⁵⁸ ei siis ole täysin verrannollinen kummitustarinoiden murhattuihin tai hylättyihin vastaaviin, voidaan silti pohtia mahdollisuutta sikiön erityisluonteesta tuon ajan yhteisölle. Kenties Suutarinniemen hauta 11:ssä on nimenomaan kyse vainajalle suoritetuista erityisriiteistä, joiden avulla taattiin perinteisiä siirtymäriittejä vaille jääneen vainajan rauha. Esimerkiksi kastetta⁵⁹ vaille jäänyt yksilö on liminaalinen olento liminaalisessa tilassa, tässä tapauksessa kuolemassa.

Yllä esitetty pohdinta ei suoraan viittaa siihen, että alueen ihmisille paikka ja sikiö olisivat merkinneet samanlaisen kummittelun mahdollisuutta, kuin miten nykyajan ihminen kummittelun ymmärtää. Illinsaaresta ja nimenomaan Suutarinniemestä tunnetaan tänäkin päivänä tarinoita kummittelusta⁶⁰, ja viitteitä jonkinlaiseen kummitteluun uskomisesta voidaan havaita hauta 11:n kohdalla. Jälleen kerran löydämme siis vihjeitä siitä, kuinka

⁵⁶ Myös esimerkiksi antiikin Kreikasta tunnetaan tapahtuma nimeltään anfidromia, jossa lapsi sai nimen ja pääsi näin ollen osalliseksi yhteisöä (Setälä 1990: 32).

⁵⁷ Kummittelua ja siihen liittyviä yksityiskohtia voi toki tulkita paljon monisyisemmällä tasolla. Omassa työssäni kummitustarinoiden funktio on pelkistetty tältä erää omaan tutkimukseeni ja sen laajuuteen sopivaksi.

⁵⁸ Koska tutkimuksessani käsitellään useita eri Suutarinniemen vainajia ja heidän jäänteitään, olen myös päättänyt käyttämään sikiöstä nimitystä vainaja ottamatta sen kummemmin kantaa tällä hetkellä polttavaan kysymykseen sikiön ihmisoikeuksista tai inhimillisyydestä.

⁵⁹ On toki huomioitava, että Suutarinniemestä löytyy myös viitteitä ei-kristillisistä hautauksista, jolloin ei voida varmuudella olettaa hauta 11 edustavan kristillistä hautaustapaa tai aikaa.

⁶⁰ Vertaa Suutarinniemen maanomistajan kertomus (katso sivu 28).

aluetta ja paikkaa on leimannut vahvasti kuolemankulttuuri ja siihen liittyvät uskomukset, aina myöhäiseltä rautakaudelta tähän päivään saakka.

Kuva 16: Suutarinniemen hauta 11. “Sikiö” (arkeologian laboratorio, Oulun yliopisto).

Yhteenveto

Illinsaaresta havaitut vihjeet kuolemankulttuurista ovat monimuotoiset. Alueen hautaukset todistavat, että paikkaa on asutettu vakituisesti ja paikkaa asuttaneet ovat olleet eri ikäisiä ja sukupuolisia. Paikka kytkeytyy vahvasti kuolemankulttuuriin, mistä todisteena on pitkäaikainen hautausjatkumo ja lisäksi alueeseen liitettävissä oleva status kummittelun paikkana, josta löydetään vihjeitä jo Suutarinniemen kalmiston sikiövainajasta aina viime vuosina kerrottuun tarinaan Suutarinniemen kummittelusta. Kuolemankulttuurin vahva läsnäolo on osittain johdettavissa alueen topografiasta, jossa luonnonelementit vesi ja maa kohtaavat. Kuolemankulttuuri Illinsaaresta ei siis ainoastaan ilmene Suutarinniemen kalmiston kautta, vaan koko saari kokonaisuutena puhuu puolestaan. Kiviharju W on kiinteänä paikkana maisemassa myös yhdistettävissä alueen kuolemankulttuuriin, kuten myös Pirttitörmä. Kiviharju W on paikka, johon liittyy hautaamiseen kytkeytyvää ritualismia. Vaikka kremaatiopaikka liittyy läheisesti hautaamiseen, ovat kremaatio- ja hautapaikka

keskenään paikkoina melko erilaiset⁶¹. Ennen varsinaisia arkeologisia kaivauksia Pirttitörmän kohteella todettiin puolestaan se, kuinka kyseessä on mahdollinen rautakautinen kalmisto: topografialta alue muistutti jo tunnettua Suutarinniemen kalmistoa. Pirttitörmältä on myös havaittu esineistöä, jollaista muualta Suomesta on havaittu nimenomaan hautauksilta⁶². Pirttitörmän asuinpaikalta tavataan siis esineistöä, joka monessa muussa kontekstissa liittyy kuolemankulttuuriin.

3.2. Illinsaari, asuinpaikka ja koti

Marjo Kaartinen aloittaa kirjansa: Arjesta ihmeisiin: Eliitin kulttuurihistoriaa 1500–1800 luvun Euroopassa, seuraavasti: “Menneisyys on ihmeellinen paikka, taianomainen matkakohde”. Hän jatkaa kirjoitustaan kuvaamalla sitä, kuinka menneisyyden ihmisen arki on nykyihmiselle ihmetystä herättävä asia (Kaartinen 2006: 9). Vaikka Kaartisen kirjassaan käsittelemä ajanjakso ei aivan ulotu koskemaan tässä tutkimuksessa käsiteltävää vastaavaa, on edellä esitelty toteamus merkityksellinen myös oman tutkimukseni kannalta.

Illinsaaren arkeologisten kohteiden kautta voimme tarkastella aluetta asuinpaikkana. Suutarinniemen kalmisto todistaa, että alueella on asunut ihmisiä. Pirttitörmän kohteelta löydetään puolestaan paikallinen asuinsija ja asuinsijalta löytynyt esineistö kertoo kansainvälisistä suhteista ja kaupankäynnistä. Nykyaikaisen länsimaisen näkemyksen mukaan voidaan todeta, että Illinsaari on ollut paikallisen väestön koti. Tärkeäksi kysymykseksi muodostuu se, millaiseksi asuinsijaksi Illinsaari muovautui ja millaisissa olosuhteissa.

⁶¹ Vaikka kumpaankin paikkaan liittyvät kuolemankulttuurin rituaalit, ovat paikoissa suoritettavat rituaalit erilaiset: kremaatiopaikassa vainaja poltetaan ja hautapaikkaan vainaja haudataan. Tässä vaiheessa on siis hyvä tunnistaa esimerkiksi kremaatiopaikan ja polttohaudan ero: polttohauta on paikka, johon kremaatiopaikassa käsitelty vainaja sijoitetaan. Hautapaikkoihin liittyy todennäköisesti osittain suurempi tunnelataus kuin kremaatiopaikkoihin, liittyen hautapaikkojen luonteesta esimerkiksi muistamisen ja vallannäytön paikkoina. Illinsaarella hautapaikaksi on valikoitunut topografisesti merkittävä kohta maisemassa.

⁶² Tutkimuksessa jo esiteltyjen löytöjen lisäksi Pirttitörmältä löydettiin 2013 hevosenkenkäsolkki, jolle ei ole löytynyt suoraa vastinetta muusta tunnetusta rautakautisesta esineistöstä. Jonkinlaista vastaavuutta tarjoavaa esineistöä on kuitenkin Suomen alueelta tavattu hautalöytöinä (Hakamäki 2014: 9–12).

Merellisyys

Kuolemankulttuuria koskevassa osiossa on tuotu ilmi alueen topografian merkitys paikallisen uskomusmaailman muovautumisessa. Topografialla on ollut suuri merkitys myös paikkaan asuinsijana: Pirttitörmältä löytynyt luuaineisto tarjoaa meille näkemyksen siitä, kuinka merellisyys on ollut merkittävässä roolissa yhteisölle. Pirttitörmältä on paikallistettu runsaasti eläinten luuta, niin palamatonta kuin palanutta. Tämän luuaineiston levintä ei ollut täysin summittaista, vaan se oli keskittynyt muutamaa erityiseen kohtaan: keittokodaksi tulkittulle alueelle, sekä sen läheisyyteen (Hakamäki 2014: 23–25). Merenelävien luut ruuanvalmistukseen liittyvän keittokodan läheisyydestä antavat viitteitä ihmisen ravinnosta. Merellisen ravinnon merkityksestä paikallisessa ruokavaliossa kertovat myös Maria Lahtisen tutkimukset liittyen Iin Haminan vainajien luihin. Lahtisen Iin Haminan 1500–1600-lukujen vainajien hampaiden isotooppianalyysit viittasivat siihen, että alueen asukkaat olivat löytäneet selviytymisen kannalta tärkeän toimintamallin, ajalla jolloin nyky-Suomen alueella kärsittiin erityisen kylmästä säästä. Isotooppianalyysi indikoi merellisen ruokavalion painotusta pääasiällisen proteiininlähteen ollessa kala. Tutkimuksessa löydettiin myös viitteitä siitä, ettei paikallisen väestön ruokavaliossa ollut juuri tapahtunut muutosta pidemmällä aikavälillä. Tutkimuksen perusteella vainajien hampaista ei myöskään havaittu kohonneita typen isotooppiarvoja, jotka puolestaan olisivat viitanneet kohonneeseen stressitasoon. Tällä perusteella Lahtinen on päättellyt, että vaikeiden sääolosuhteiden aikaan paikallinen väestö oli hyvin adaptoitunut ympäristöönsä (Lahtinen viitteineen 2017). Vaikka Iin Haminaan haudatut ovat eläneet jopa vuosisatoja Suutarinniemen vainajien jälkeen, voivat Haminan vainajat tarjota näkemystä myös Illinsaarelaisten ruokavaliosta ja sen vaikutuksesta elämään. Haminasta saatujen todisteiden valossa voidaan todeta, että myös Illinsaarta asuttaneiden on ollut mahdollista hyödyntää ravinteikasta ruokavaliota jokapäiväisessä arjessaan.

Meri ei tarjonnut alueen asukkaille ainoastaan ravintoa, vaan se tarjosi myös väylän muuhun maailmaan ja toisiin päin. Illinsaarella muualta tulleet tavat ja uskomukset kulkivat alueen läpi ja jäivät myös osaksi paikallisten elämää. Kuolemankulttuuria käsittelevässä kappaleessa on tuotu ilmi, kuinka Illinsaaresta havaitaan merkkejä elämänkatsomuksellisia uskomuksia koskevista muutoksista. Tutkitulla ajanjaksolla Illinsaarta asuinpaikkana on siis alleviivannut eräänlainen liminaalisuus, jossa eri perinteet ja uskomukset kohtasivat ja lopulta muotoutuivat uudeksi kokonaisuudeksi.

Suomen alueella myöhäisen rautakauden rannikkokohteiden levintä näyttää sijoittuneen usein suurien jokien suualueille, ja niillä on todettu olleen merkittävä rooli aikansa kauppapaikkoina. Jokisuiden yhteisöjen voi katsoa toimivan osaltaan niin sanottuina porttiyhteisöinä, sillä niiden kautta muualta tulleet ovat saaneet kontaktin sisämaahan ja toisinpäin. Tätä taustaa vasten ei muualta tulleen tahon ole ollut järkevää käyttää voimakeinoja rannikon yhteisöä vastaan, pitäen mielessä omat taloudelliset intressinsä (Kuusela viitteineen 2015b: 7–9, katso myös Kuusela et al. 2018). Illinsaarta asuinpaikkana on alleviivannut tietyn asteinen itsemääräämisvalta⁶³. Tämä valta Illinsaarelle on tarjoutunut todennäköisesti sen merkittävän maantieteellisen sijainnin kautta. Alueen topografia on tarjonnut yhteisölle mahdollisuuksia hyvään asuinsijaan, mutta paikalliset itse loivat asuinsijasta kodin. Seuraavaksi tarkoitukseni on liittää asuinsijaa koskevaan keskusteluun pohdinnat kodista ja sen luonteesta.

Asuminen ja koti

Asuinsija ja koti liitetään usein toisiinsa, sillä kodin voidaan nähdä muodostuvan asuinsijaa asuttavan yksilön toiminnan kautta (Johansson et al. 2009: 9). Asuminen on helppo nähdä fyysisenä tekona, tarpeena joka juontaa jo ihmisen fyysisestä olemassaolosta maapallolla: ihminen on ja näin ollen syntyessään asuttaa jotain tilaa, esimerkiksi maapalloa. Vaikka ihmisen katsotaan oman toimintansa kautta luovan paikasta kodin, on nykyajan länsimaisen ihmisen silmin katsottuna asuminen helppo nähdä melko stabiilina ja muuttumattomana tilana⁶⁴. Ihmisen tunne ”kotona olemisesta” voi kuitenkin vaihdella kontekstin mukaan niin, että kodilla tarkoitetaan esimerkiksi oman kodin ulkoportaikkaa, tai vaikka omaa asuinmaata⁶⁵ (Johansson et al. 2009: 9).

⁶³ Tämä itsemääräämisvalta ilmenee esimerkiksi alueen kristillistumisen kautta. Suomen alueen kristillistymiseen liittyvässä keskustelussa on mainittu termi miekkalähetys, jolla viitataan siihen, kuinka ”varsinainen” Suomessa tapahtunut kristillinen lähetystyö olisi ollut kovin ottein suoritettua toimintaa (Lounema 2003: 84). Illinsaaren alueelta ei ole havaittu merkkejä siitä, että uudet kristilliset tavat olisi tuotu alueelle pakkokäännynnäytämisen voimin (Kuusela 2015b: 24–26). Tutkimusaineisto viittaa enemmän siihen, että saapuneet kristilliset vaikutteet ovat siirtyneet osaksi paikallisen yhteisön elämää pikkuhiljaa, yhteisön omin ehdoin.

⁶⁴ Tässä vertaan nyky-yhteisön liikkuvuuden tarvetta esimerkiksi metsästäjä-keräilijä-yhteisöjen vastaavaan, samalla tiedostaen myös nyky-ihmisen liikkuvuuden esimerkiksi uudelle maantieteelliselle alueelle.

⁶⁵ Mainitut esimerkit ovat toki vain pieni pintaraapaisu siitä, millaisiin paikkoihin ihminen liittää tunteen kotona olemisesta.

Kodin tutkimuksen merkityksestä voidaan mainita se, kuinka tutkimalla kotia voidaan havaita taustoja jo unholaan jääneille arkipäiväisille asioille. Havaitaan, kuinka esimerkiksi kodin esineistö voi kertoa tarinaa menneestä, niin asuttajan statuksesta kuin vallalla olevasta yhteiskunnallisesta tilanteesta (Laaksonen 2017: 10). Asumisen ja asuttamisen luonteeseen on helppoa liittää myös ihmisen tarve saada fyysistä suojaa. Tuota suojaa voidaan tarvita itselle, perheelle, tai vaikka omaisuudelle. Ihmisen toimintaa, ja näin ollen asuttamista ja kodin muodostamista, ei tulisi kuitenkaan tarkastella ainoastaan ”järkisyiden” valossa, kuten esimerkki paikan muodostumisesta kodiksi antaa ymmärtää. Näin ollen voidaan pohtia myös sitä, mitä asuttaminen, asuminen ja koti kertovat ihmisen ja eri ryhmien henkisestä maailmasta ja siitä paikasta, johon kaikki tämä kytkeytyy.

Illinsaari ja kodin esineistön merkitys

Pirttitörmältä tavattujen ilmiöiden ja löytöjen perusteella paikka on tulkittu vakiintuneen asumisen kohteeksi (Hakamäki 2014: 30). Pirttitörmän pihapiirin on todettu olleen laaja, ja tutkimusten valossa ei ole syytä olettaa, etteikö Illinsaaren alueelta voisi löytyä lisää asuinpaikkaan viittaavia kohteita. Illinsaaren alueella ilmenevä hautausjatkumo puhuu myös asumisjatkumon puolesta. Keskiaikaisen Iin Haminan tiedetään olleen vilkkaan kaupankäynnin näyttämö (Hakamäki et al. 2015: 20–22), joten on mahdollista, että alue on ollut laajasti asutettu jo myöhäisellä rautakaudella, niin että keskiajalle tultaessa paikka on jo vakiinnuttanut merkityksensä asuinpaikkana.

Seuraavaksi käyn läpi tarkemmin Illinsaaresta tavattuja arkeologisia löytöjä, jotka kertovat kodista paikkana, paikallisten arjesta ja siihen liittyvistä yksityiskohdista ja merkityksistä.

Lukko

Pirttitörmän alueelta on löydetty rautainen riippulukko⁶⁶ (kuva 17). Lukko on sylinterinmuotoinen ja kuvioitu (Hakamäki 2014: 9–10). Lukkojen merkityksen arjessa voi katsoa olevan pääpiirteittäin funktionaalinen, ja lukon läsnäolo voi kieliä ihmisen tarpeesta suojella omaisuuttaan (Hinton 2006: 1). Illinsaaresta löytynyt lukko kertoo siis

⁶⁶ Pirttitörmän lukolle on löytynyt lähes identtinen vastine Mynämäen Franttilannummelta, josta on kalmistolöytönä saatu vastaavanlainen esine (KM 8911: 1). Lukolle on löydetty myös katkelmallinen vastine Nousiaisten Myllynmäeltä (KM 12509: 20), niin ikään kalmistolöytönä (Hakamäki 2014: 9).

yksinkertaisimmillaan ihmisen tarpeesta omaisuuden varjeluun. Tätäkin taustaa vasten on todennäköistä, että Illinsaaren alueella on liikkunut ihmisiä ja omaisuutta. Lukko voi olla kuitenkin myös esine, joka ilmentää omistajansa sosiaalisia pyrkimyksiä tai tämän asemaa (Hinton 2015: 1). Pirttitörmän lukon koristelut viittaavat mahdollisesti siihen, että esine ei ole ollut omistajalleen vähäpätöinen. Koristelulla lukon omistajan on ollut myös mahdollista todistaa, ettei hän itse ole henkilönä vähäpätöinen⁶⁷. Lukon merkitystä niin suojaajana kuin mahdollisena arvovallan ilmentäjänä tukee esimerkiksi alueelta löydetty kullattu levy⁶⁸ (kuva 18), joka on aikanaan ollut varmasti monella tapaa arvokas esine⁶⁹.

Yllä olevan pohdinnan kautta lukko on ollut ennen kaikkea esine, jonka tarkoitus on suojella paikkaa, ja näin ollen lukon funktio näyttäytyy hyvin käytännöllisenä. On kuitenkin hyvä muistaa, että suuremmissa mittakaavassa lukko esineenä voi saada myös muunlaisia merkityksiä: Illinsaaresta löydetty lukko on muotokieleltään samanlainen kuin Mynämäen Franttilannummelta löytynyt lukko. Franttilannummen lukko oli kuitenkin hautalöytö, joten sen käyttöä ei voi suoraan linkittää esimerkiksi salvan lukitsemiseen. Vaikka Pirttitörmän lukko voidaan linkittääkin alueella sijainneeseen asuinsijaan ja tätä kautta omaisuuden ja asukkaiden suojaamiseen, on hyvä pitää mielessä, kuinka vastaava lukko on voinut saada aikanaan myös muita merkityksiä. Pirttitörmän lukon on todettu olleen koristeltu (Hakamäki et al. 2015: 11), jolloin löydetään viitteitä siitä, että lukkoon liittyy myös käytännöllisyyden ulkopuolelle meneviä tekijöitä.

⁶⁷ Vertailukohtana keskiaikaisiin kolikoihin ja niiden muotoiluun käytetyn huolen ja vaivan on esimerkiksi katsottu suoraan liittyvän esineen statukseen arvovallan ilmentäjänä (Hinton 2006: 206).

⁶⁸ Kyseessä on koristeellinen kullattu pronssilevy, joka on muotokielensä puolesta määritelty ristiretkiaikaiseksi. Kullattu levy on ollut Illinsaaren esineistöstä vaikeimpia tunnistaa, eikä sille ole löytynyt suoraa vastineita. Alustavan tulkinnan mukaan esine olisi alkuperältään englantilainen ja todennäköisimmin se on ollut osana kirjan tai arkun kantta (Hakamäki 2014: 9–10).

⁶⁹ Tämä esine on vaatinut suojaa ja on myös voinut todentaa omistajansa arvovaltaa, aivan kuten lukkokin.

Kuva 17: Pirttitörmän lukko (Hakamäki 2014: kuva 2).

Kuva 18: Pirttitörmältä kesällä 2013 löytynyt kullattu pronssilevy (arkeologian laboratorio, Oulun yliopisto).

Tulisija

Pirttitörmän asuincohteen eräs merkityksellinen löydös on alueelta tavattu kiuasrakenne⁷⁰. Kiukaan on todettu olleen todennäköisesti nelikulmaisen mallinen ja arvioidut mitat sille ovat 2,7 x 2,5 metriä, lisäksi kiukaan on todettu olleen mahdollisesti myös melko korkea. Pirttitörmän vuoden 2016 kaivausraportissa kaivausjohtaja Ville Hakamäki mainitsee sen, kuinka kiukaan läheltä löydetyt esinelöydökset menisivät yhteen perinteisen näkemyksen kanssa siitä, kuinka kiukaat olivat ensisijaisesti tarkoitettu asuinsijan lämmitystä varten, eivätkä esimerkiksi leiväntekoon (Hakamäki 2016: 24–25). Pirttitörmän eri vuosien kaivauskertomusten sivuilta havaitaan myös pitkä lista erilaista löytöateriaalia, joka viittaa

⁷⁰ Kiuas viittaa siihen, että Pirttitörmä on ollut myös talviasutettu, ja näin ollen alueella voidaan jälleen todeta olleen pysyvää asutusta.

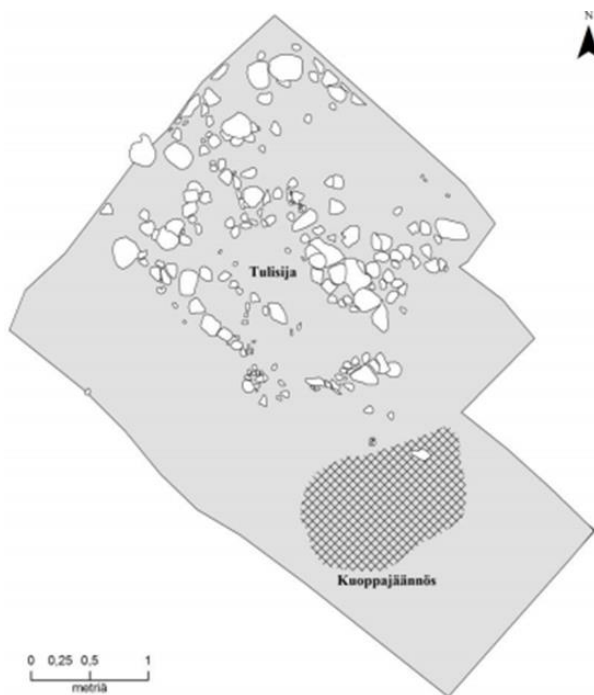
asuttamiseen ja elinkeinon harjoittamiseen, ja osa näistä nimenomaan löydettiin tulisijan läheisyydestä (Hakamäki 2014: 18). Asuinsijan lämmitykseen liittyvään kiukaaseen voidaan myös yhdistää ihmisen tunne kotoisuudesta, sillä antropologi Kaj Birket-Smithin mukaan itse tulisija on oikeastaan nähtävä ihmisen asuinsijana, jonka äärellä on mahdollisesti kerrottu esimerkiksi myyttejä ja harjoitettu rituaaleja⁷¹ (Westman viitteinen 1991: 18).

Pirttitörmän kohteelta löydetyn kiukaan voidaan siis katsoa toimineen keskeisenä tekijänä ihmisen elämässä: se on tarjonnut niin valoa kuin lämpöä ja paikan johon yhdistyy rituaalisuus. Tulisijan ääressä on myös mahdollisesti siirretty eteenpäin tarinoita, myyttejä ja elämänoppeja, ja sen ääreen on kerääntynyt viettämään aikaa. Tätä kautta pohdittuna ei ehkä ole niin kaukaa haettava pohtia tulisijan luonnetta ihmisen ensisijaisena asuinpaikkana. Toisin sanoen, tulisijan välittömässä läheisyydessä sijaitsevaa aluetta ja sen merkitystä paikkana ei voida sivuuttaa, vaan tietyllä tapaa Pirttitörmän kiukaan voisi katsoa olevan itse asuinpaikan keskeinen kohde.

Tulisijan merkityksestä löydetään myös enemmän todisteita esimerkiksi alueelta kaivetusta löytöaineistosta. Pirttitörmän kiukaaseen voidaan yhdistää sen välittömässä läheisyydessä sijainnut mahdollinen varasto tai kellarikuoppa (kuva 20). Vuonna 2013 metallinpaljastinharrastajan tekemä eläinriipuslöytö oli peräisin tästä kuopasta (Hakamäki 2017: 12). Itse tulisijan sisältä löydettiin myös rikkoutuneita metalliesineitä, kuten katkelma pronssisesta helasta sekä naulan kappale (Hakamäki 2017: 17–18). Tulisijasta tehdyt rikkoituneet metalliesinelöydöt puhuvat mahdollisesti kiukaan merkityksestä ritualistisessa tarkoituksessa. Johannes Karvonen on esimerkiksi kirjoittanut tarkoituksella rikotuista metalliesineistä arkeologisessa aineistossa. Karvosen tekstissä tuodaan ilmi tahallaan rikottujen metalliesineiden mahdollinen rituaalinen puoli, mutta Pirttitörmän löydöistä poiketen, tarkastelussa on lähinnä suomalaisten polttohautausten yhteydestä tavatut löydöt. Karvosen tekstissä pohditaan myös sitä, kuinka hautauksista löydettyistä rikkoutuneista esineistä voi olla vaikea sanoa, mikäli esine on tahallaan rikottu, ja näin ollen niiden rituaalinen luonne ei ole itsestäänselvyys (Karvonen viitteinen 1998).

⁷¹ Tämän päivän maailmassa television voidaan katsoa syrjäyttäneen tulisijan merkityksen ihmisen arjessa (Canter et al. 1974: 30). Yhteistä näille kahdelle on niistä heijastuva välkehdintä, vaikkakin tulisijan tarjoamaa lämpöä televisio ei anna. Tänä päivänä ihmiselle lämpö ja valo ovat tässä mielessä erillisiä asioita (Westman 1991: 18).

Pirttitörmän löytöaineisto tarjoaa näkemyksiä myös paikalla mahdollisesti harjoitettuun juhla-ateriointiin. Esimerkiksi tahallaan hylätyt arvoesineet ja ruoka-aineiden spatiaalinen yhteys rituaalisiin kohteisiin⁷² (kuva 18) voidaan liittää juhla-aterioinnista viittaaviin todisteisiin (Twiss 2008: 421). Paikalla tapahtunut mahdollinen juhla-ateriointi on todisteiden valossa kuitenkin liittynyt enemmän alueella tapahtuneeseen kaupankäyntiin, joten asiaan perehdytään tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

Kuva 18: Pirttitörmän tulisijan ja kuoppajäännöksen keskinäinen suhde (Hakamäki 2017: kuva 7).

Kansainvälisyys ja prestiisi-esineet

Illinsaaresta löydetyt esineet kertovat osaltaan kansainvälisistä yhteyksistä ja vauraudesta. Pirttitörmältä löydetyt levyn voidaan todeta muistuttavan läheisesti 700-luvulta jKr. peräisin olevaa anglosaksista helan kappaletta (kuva 19), jota huutokaupataan saksalaisella kolikoiden, mitalien ja arvoesineiden myymiseen erikoistuneella verkkohuutokauppa-sivustolla nimeltään Sixbid (Sixbid 2019a). Pirttitörmältä löytynyt kullattu levy on mahdollisesti ollut siis jo omana aikanaan vanha esine. Lisäksi se oli päällystetty arvometallilla ja sen alkuperä on mitä ilmeisimmin nykyiset Britteinsaaret. Levyn lisäksi Pirttitörmältä on löydetty mahdollinen

⁷² Tässä tapauksessa kiukaaseen.

hedelmäveitsi, jonka alkuperäksi on esitetty Saksan aluetta. Illinsaaren Kellojärven alueelta on puolestaan 1890-luvulla löydetty keskiaikainen tinakannu. Kannun on mainittu ajoittuvan 1300-luvulle, ja sen muotokieli on Itämeren piiriin viittaavaa, vaikkakin kannun muodon todetaan olevan tyypillisesti alkujaan saksalaista alkuperää (Sarkkinen 2011: 46–47). Tutkimukseni aineiston esittelyssä on tuotu ilmi se, kuinka osalle Illinsaaresta kaivetulle esineistölle löytyy vastineita esimerkiksi Karjalan ja Venäjän alueelta. Lisäksi kalmistosta löydetään viitteitä arvometalleista valmistetuista esineistä (mahdollisista koruista). Kaikki edellä esitelty johtaa siihen, että Illinsaarta voidaan perustellusti väittää kansainväliseksi paikaksi⁷³. Lisäksi osalla esineistä on ollut omana aikanaan varmasti suurta arvoa, jolloin voidaan todeta, että alueen asukkaiden hallussa on ollut myös vaurautta.

Kansainväliset ja arvokkaat esineet tukevat näkemystä Illinsaaresta merkityksellisenä kauppapaikkana. Tarkoitukseni on liittää osa edellä mainituista esineistä tarkemmin alueen kaupankäyntiin seuraavassa kappaleessa. Edellä esitetyillä esineillä on ollut myös merkityksensä arjessa ja mielestäni niiden kautta nähtävissä oleva kansainvälisyys tarjoaa myös näkemystä Illinsaaresta asuinsijana.

Kansainvälisyyden puolesta puhuu myös se, että Iijokisuulle sijoittuvassa keskiaikaisessa talonimistössä on todettu olevan runsaasti saksalaiseen alkuperään viittaavia nimiä (Vahtola 1998: 16). Tämä voisi viitata siihen, että alueella ei ainoastaan käyty silloin tällöin tekemässä kauppaa, vaan osa muualta tulleista jäi asumaan alueelle. Se, missä määrin tällaista muuttoliikettä mahdollisesti tapahtui, on tämänhetkisen tiedon puitteissa haastavaa selvittää, mutta alueella vahvasti vaikuttanut kansainvälisyys teki paikasta omanlaisensa. Mielestäni myös kansainvälistä materiaalia ja ihmisiä käsittävä paikka on liminaalinen: alueen asukkaat voivat vaihdella vuodenajan mukaan, jolloin yhteisö on enemmänkin jatkuvassa muutoksen tilassa. Yhteisöä ja sen rakennetta ovat todennäköisesti muovanneet suuresti kaupankäyntiin liittyvät yksityiskohdat, jolloin ymmärrettävästi Illinsaareen asuinpaikkana on liitettävissä liminaalisuus.

⁷³ Tässä kohtaan tarkoitan kansainvälisyydellä sitä, että paikalliset ovat olleet ainakin välillisesti tekemisissä myös muualta tulleiden ihmisten kanssa. Toki kansainvälinen esineistö on voinut kulkeutua alueelle muutakin kautta, esimerkiksi sisämaasta. Pitäen mielessä teorian porttiyhteisöistä ja näiden roolista ei edellä mainittu ole kuitenkaan kovin todennäköistä.

Kuva 19: Anglosaksinen kullattu helan kappale 700-luvulta jKr. Kappale on kuulunut ilmeisesti pyhänjäännöslippaaseen (Sixbid 2019b).

Yhteenveto

Arkeologiset todisteet kertovat Illinsaaresta erityisenä asuinpaikkana. Tuon asuinpaikan topografia tarjosi väestölle mahdollisuuksien kirjon, jota todisteiden valossa hyödynnettiin menestyneesti. Lisäksi esinelöydöt puhuvat sen puolesta, että paikalliset loivat asuinsijasta kodin itselleen: kotia on suojattu ja kodissa on vietetty aikaa tulen äärellä. Lisäksi kodissa on mahdollisesti harjoitettu erilaisia rituaaleja ja jaettu suullista perimätietoa. Illinsaari vaikuttaa olleen itsenäisen määräämisen omanneen yhteisön asuinsija. Tämä yhteisö eli muutoksen keskellä, kun kristinusko alkoi saada jalansijaa alueella. Illinsaaren asukkaat elivät myös kansainvälisellä arenalla, jota leimasi vaikutteiden, materiaalin ja ihmisten liikkuminen.

3.3. Kaupankäynti ja kulutus

Kaupankäynti on pitkään ollut kiinteä osa ihmisen elämää. Kaupankäynti ja siihen liittyvä kuluttaminen⁷⁴ voidaan nähdä selviytymiskeinona: kyseenomaisen toiminnan kautta hankitaan itselle ja yhteisölle elämisen kannalta hyödyllisiä tarvikkeita ja varallisuutta, joka puolestaan edistää yhteisön selviytymistä. Kulutuksen tutkimusta sosiologian keinoin on harjoitettu aina noin 1800-luvulta alkaen, ja vuosisadan loppuun tultaessa markkinoille tulvineet ennennäkemättömät tavarat saivat aikaan sen, että kulutus tutkimuksen kohteena alkoi kiinnostaa sosiologeja yhä enemmän. Yleisesti uskotaan, että termin “kuluttaja” loi

⁷⁴ Kulutukseen voi liittyä valintaa ja ostamista, mutta kuluttaminen on myös paljon muutakin. Kuluttaminen on esimerkiksi hankitun tavarankäyttöä ja omaksumista (Immonen 2006: 15).

Étienne de Condillac. Hänen kuluttajuuteensa⁷⁵ liittyi vahvasti myös ruokailu, sillä osaltaan kuluttamisen perusmuotona on nähty syöminen (Ilmonen 2007: 19–21).

Sosiologian lisäksi myös historian tutkimuksessa on yhä enemmän kiinnostuttu pohtimaan kuluttamista ja modernin kuluttajakulttuurin syntyä. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että tämänkaltainen moderni kulutuskulttuuri olisi syntynyt vasta teollisen vallankumouksen jälkeen. Osa puolestaan kokee, ettei selkeitä rajoja kuluttajuuden alkamiselle pystytä määrittämään, sillä ihminen on aina kuluttanut omien varojensa ja saatavilla olevien resurssien puitteissa⁷⁶ (Kaartinen 2006: 91). Kuluttajuus on liitetty erityisesti suurkaupunkielämään ja sen on katsottu olevan merkityksellisessä roolissa nimenomaan modernissa maailmassa. Lisäksi modernin maailman yläluokkaisten pyrkimykset erottautua muiden yhteiskuntaluokkien jäsenistä on nähty kerskakulutuksena, jonka keskiössä olisi kalliiden hyödykkeiden haaliminen oman aseman ja arvostuksen kohottamiseksi (Ilmonen viitteinen 2007: 21). Sosiologian- ja historian tutkimuksen silmin näyttää lähes siltä, että kuluttajuus⁷⁷ koskisi ainoastaan niin sanottua modernia ihmistä. Mielestäni olisi kuitenkin lyhytnäköistä väittää, etteikö ihmisillä ajalta ennen kirjallisia lähteitä olisi ollut minkäänlaista mielenkiintoa tai varallisuutta harjoittaa muutakin kuin “järkevää” kuluttamista. Toisaalta on myönnettävä, että nykyajan ihmisen elämään kuuluu vahvasti myös ylikuluttamisena tunnettu ilmiö ja osalla ihmisistä voi olla kaunis ja ideaali kuva menneestä ihmisestä ja maailmasta, jossa niin sanottua kerskakuluttamista ei tavattaisi.

Illinsaaren konteksti osoittaa sen, että myös tuon ajan ihmisten elämään kuuluivat erilaiset hyödykkeet ja tavarat. Osa hyödykkeistä on arkipäiväisiin askareisiin liitettäviä, mutta osaa voidaan kutsua myös niin sanotuiksi luksustuotteiksi⁷⁸. Luksuksen määritelmän on todettu olevan historiallisessa mielessä venyviä, sillä se, mikä oli luksusta 1700-luvulla, ei ole sitä välttämättä enää tänä päivänä. Luksus on kuitenkin usein nähty haluun liitettävänä ja

⁷⁵ *Consommateur*

⁷⁶ Toki on ymmärrettävää, että uuden ajan alkaessa ostamiseen liittyvä kysyntä ja tarjonta liikkuvat eri tasolla kuin ennen (Kaartinen 2006: 91).

⁷⁷ Sellaisena kuin me kuluttajuuden tänä päivänä ymmärrämme.

⁷⁸ Olen halunnut käyttää nimenomaan nykypäivänä usein käytettyä termiä “luksus”. Näin siitä syystä, jotta voitaisiin nähdä, kuinka menneisyyden kuluttajuudessa voi olla myös paljon yhtymäkohtia nykypäivän kuluttajuuden kanssa.

luksustuotteella on todettu olevan erityislaatuista käyttöarvoa (Ilmonen 2007: 362–363). Se, mikä Illinsaarelaisille oli aikanaan luksusta, ei mahdollisesti ole sitä usealle meistä nykyään, mutta on perusteltua väittää, että myös Illinsaaresta on löydetty luksukseen viittaavaa esineistöä, esimerkiksi kullattu levy.

Sosiologia on tuonut ilmi sen, että kaupungistuminen olisi yksi johtava tekijä kuluttajuuden synnyssä. Myös esihistoriallisessa maailmassa laajentuneet yhteisöt ovat varmasti kohdanneet mahdollisuuksia aivan uudelleen kuluttamiseen. Yhteisön laajentuminen ja vaurastuminen⁷⁹ voivat edesauttaa tarvetta saada hyödykkeitä muualta kuin omasta asuinpiiristä. Erilaiset maantieteelliset alueet tarjoavat ihmiselle erilaiset puitteet elämään, joten on luonnollista pyrkiä myös täydentämään omaa tarvikevarastoaan sellaisilta alueilta, joilta on saatavilla oman alueen hyödykkeistä poikkeavia tuotteita, tai ehkä oman alueen hyödykkeitä vastaavia, mutta parempilaatuisia. Lisäksi on mahdollista, että vaurastuessaan ihminen haluaa tuoda esiin tai hyödyntää vaurauttaan, aivan kuten sosiologian piirissä on tuotu ilmi. Ostamisen voi nähdä myös yhteisöllisyyteen liittyvänä toimintana (Kaartinen 2006: 92) ja yhteisön kaupankäyntiä tutkimalla pystytään selvittämään yhteisön järjestyneisyyttä, niin sosiaalisessa mielessä kuin taloudellisessakin (Renfrew 1975: 4).

Nykyään kaupanteko on helppo liittää kiinteisiin kohteisiin, esimerkiksi lähimarketteihin, vaatekauppoihin tai muihin vastaaviin, mutta menneisyyteen peilattuna ajatuksemme kauppapaikoista eivät toimi täysin ongelmattomasti. Illinsaaresta ei ole löydetty suoranaista kiinteää arkeologista kohdetta, joka voitaisiin nimetä ”kauppapaikaksi”, mutta Illinsaaren merkitys kaupankäynnin areenana on ilmeinen. Illinsaaren status kauppapaikkana avautuu koko saaren ja sen tutkimusaineiston tarkastelun kautta. Illinsaaren roolia kauppapaikkana voidaan kiinteiden muinaismuistokohteiden sijasta tarkastella esimerkiksi alueelta löydetyn arkeologisen aineiston kautta. Pitäen mielessä aiemmin mainitun teorian porttityhteisöistä on Illinsaari ollut todennäköisesti avainasemassa hyödykkeiden ja vaikutteiden välittäjänä sisämaahan ja sieltä pois.

⁷⁹ Yhteisön laajentuminen voi tapahtua toki ilman vaurastumista ja toisin päin.

Illinsaari kauppapaikkana

”Keskiajan valtateitä olivat vesistöt ja liikenteen solmukohtia kauppasatamat”, näin toteaa Terhi Tanska kirjoituksessaan, *Asutus ja kaupankäynti Iijoella* (Tanska 2011: 25). Samalla Tanska toteaa, kuinka ennen vanhaan jokisuille muovaantui luonnostaan vesistöliikenteen risteymäkohtia, joihin muualta tulleiden kauppaa tekevien oli helppo saapua. Illinsaaren maantieteellinen sijoittuminen on varmasti vahvasti vaikuttanut alueen talouteen, sillä sijainti jokisuussa tarjoaa erilaiset mahdollisuudet esimerkiksi kaupankäyntiin, kuin mitä sisämaassa sijaitsevalla asutuskohteella on ollut. Rannikolla sijaitsevien asutuskeskusten luonne on myös poikkeava siinä mielessä, että meren läheisyys tarjoaa uniikin alustan luonnon hyödyntämiselle myös kaupankäynnissä, sillä rannikolla ihmisen saatavilla on niin merellisiä kuin mantereen tarjoamia hyödykkeitä, ja kaikki tämä yhdellä rajatulla maantieteellisellä alueella (Bailey et al. 1988: 1).

Rannikolle sijoittuneet asutuskohteet tarjoavat aluetta koskevalle kaupankäynnille täysin omanlaisensa areenan. Tutkimuksessani aiemmin esitelty Vesa-Pekka Hervan artikkeli kauppapaikkojen liminaalisuudesta tarjoaa lisänäkemystä aiheeseen: artikkelissaan Herva tarkastelee saariin sijoittuvien kauppapaikkoja merkitystä muidenkin kuin ”järkisyiden” valossa. Saariin on usein yhdistynyt käsitys kuolemasta liittyen niin kuoleman kuin saarten liminaalisuuteen. Pidemmälle vietyä ajatuksen voi saada myös koskemaan kauppapaikkaa: markkinat ovat myös nähtävissä muusta arkielämästä irrallisena toimintana. Toisin sanoen markkinoiden voi nähdä edustavan sosiaalista liminaaltilaa, jolloin niiden sijoittuminen saariin olisi ainakin osittain näin selitettävissä (Herva viitteineen 2009).

Myös Timo Ylimaunun väitöskirjassa on mainittu markkinapaikkoihin liitettävissä oleva erityisyys: Ylimaunu tuo väitöksessään ilmi, kuinka markkinapaikoissa ihmisten käyttäytyminen oli arjesta poikkeavaa. Markkinat olivat sosiaalinen tapahtuma, jonka kautta ihminen pystyi erottautumaan normaalista käytöksestään. Markkinoihin liittyi siis vahvasti huvittelu ja hurvittelu, kuten esimerkiksi voimakas alkoholin käyttö (Ylimaunu 2007: 28).

Itse markkinatapahtumiin liitettävä liminaalisuus johtaa ajatukseen, kuinka on todennäköistä, että tällaista tapahtumaa on pyritty hallitsemaan erityisin keinoin. Jari-Matti Kuusela on käsitellyt Illinsaarta kaupankäyntiin liittyvän juhla-aterioinnin kautta, ja sitä, kuinka aterioinnin keinoin alueella on mahdollisesti säilytetty väkivallaton ilmapiiri kauppaa

tehdessä. Rannikkoalueiden kauppapaikkojen toimintaa voidaan tarkastella vaihdannan paikkoina, mutta toisaalta ne voidaan nähdä myös paikkoina, joissa toisilleen vieraat kulttuurit kohtaavat. Tätä kautta paikkaan liittyy myös väkivallan uhka, ja vaikka keskiajalla kaupan ja vaihdannan paikat olivatkin ensisijaisesti tarkoitettu rauhanomaisen toiminnan harjoittamiseen, löytyy useasta tämänkaltaisesta paikasta Euroopan alueella todisteita myös esimerkiksi aseiden läsnäolosta. Kuuselan mukaan aseistautuminen voidaan nähdä toki luonnollisena tapana suojella itse paikkaa, mutta aseiden läsnäolo tärkeämpää on pohtia sitä, millaisen ilmapiirin niiden läsnäolo aiheuttaa muualta saapuvien ja paikallisten välille. Hankalan ilmapiirin lievittämiseen on todennäköisesti tarvittu jokin erityinen keino, jolla on taattu rutiinit ja rauha kaupantekijöiden välillä. Eräs tämänkaltaisen keino on juhla-ateriointi, sillä ateriointi on tapa, jolla voidaan helpottaa sosiaalisen tilanteen jännittyneisyyttä mahdollisesti uhkaavassa tilanteessa (Kuusela viitteineen 2018: 2–4). Kuusela esittelee tarkemmin Illinsaaresta tapahtunutta mahdollista ateriointiin liittyvää käytäntöä ja mainitsee, että Illinsaaresta tavataan arkeologista löytömateriaalia, joka tukee näkemystä siitä, että tämän kaltaista ateriointia on todennäköisesti tapahtunut alueella. Aterioinnista kertovia todisteita tarjoavat nimenomaan esimerkiksi tahallaan hylätyiltä vaikuttavat metalliesineet ja palamattomat eläinten luut (Kuusela 2018: 9–10). Illinsaaresta todisteita juhla-aterioinnista löydetään Pirttitörmältä, ja näkemykset Pirttitörmän tulisijan osuudesta mahdollisessa juhla-aterioinnissa lisäävät itse tulisijan ja siihen liitettävien merkitysten moninaisuutta.

Kansainväliset suhteet Illinsaaren alueella kielivät vahvasti kaupankäynnistä ja sen merkityksestä, niin paikallisille, kuin niille joiden kanssa kauppaa käytiin. Tulkinnassaan Illinsaaresta Kuusela on maininnut, kuinka kauppasuhteiden ylläpitämisessä on ollut tärkeää, että alueelle saapunut kristitty kauppias on saanut tehdä kauppaa toisen kristityksi tulkitsemansa henkilön kanssa. Tätä kautta paikallisen kaupantekijän on ollut enemmän kuin hyödyllistä ainakin jossain määrin omaksua kristillistä tapaperinnettä, jolloin omat kauppasuhteet on saatu stabiilimpaan tilaan (Kuusela 2015b: 25–27). Toisaalta, vaikka kristinuskon saapumisen alueelle katsoisi alkujaan juontavan kauppasuhteiden ylläpitämisestä tai muualta tulleiden kristittyjen kauppiaiden “miellyttämisestä”, ei tämä muuta sitä tosiasiaa, että jossain vaiheessa kristinuskon vaikutus levisi myös osaltaan syvemmin paikallisten uskomusmaailmaan. Siinä vaiheessa, kun kristillinen hautaaminen näyttää vakiintuneen alueella, ei ole enää mielestäni mielekäästä puhua ainoastaan muualta tulleiden kauppiaiden miellyttämisestä. Rauhanomainen ja vähittäinen siirtyminen kristillisen uskon piiriin on

voinut tapahtua eri alueilla nimenomaan kaupankäynnin kautta (Lounema 2003: 84). Voidaan siis todeta, että kaupankäynnillä on ollut todennäköisesti merkittävä rooli alueen kristillistymisessä ja siihen liittyvässä liminaalisessa ajanjaksossa.

Kaikki edellä esitelty puhuu sen puolesta, että kaupankäynti on ollut tutkitulla ajanjaksolla merkittävässä roolissa Illinsaarella. Alueella ei tehty ainoastaan kauppaa vaan siellä harjoitettiin myös kuluttamista, niin ruoka-aineiden kuin esineidenkin.

Yhteenveto

Illinsaaren kokonaisuuden tarkastelu antaa selkeästi viitteitä paikasta vilkkaan kaupankäynnin areenana. Illinsaari ei ole ollut ainoastaan kauppapaikka, jossa hyödyke on vaihtanut omistajaansa, vaan Illinsaari on toiminut areenana, jossa kaupankäyntiin liittyvä erityislaatuisuus on tullut ilmi. Markkinoihin ja saariin liitettävä liminaalisuus on ollut vahvasti läsnä paikallisessa elämässä. Alueella on kulutettu, ostettu, myyty ja harjoitettu erilaisia kaupankäyntiin liittyviä mahdollisia käytänteitä kuten esimerkiksi juhla-ateriointia, joka voidaan edelleen liittää esimerkiksi alkoholin ja ruuan kulutukseen.

Illinsaari paikkana on tarjonnut erityisen kuluttajuuden areenan, sillä paikallisten on ollut mahdollista hyödyntää niin saaren oman erityisen topografian tarjoamia hyödykkeitä, kuin myös kaupankäynnin johdosta alueelle saapuneita tuotteita. Kaupankäynti Illinsaarella on vahvasti myös liitettävissä kristinuskon saapumiseen alueelle. Kauppa toi Illinsaaren hyödykkeiden lisäksi uusia uskomuksia ja tapoja, jotka yhteisö otti osaksi omaa elämäänsä, tosin osittain omin ehdoin. Kansainvälisyys ilmenee Illinsaarella kristinuskon saapumisen lisäksi esimerkiksi kansainvälisyydestä kielivien esineiden kautta, joista osa on tullut alueelle mahdollisesti hyvin kaukaa, vaikka itse esineiden saapumisreitit ja -tarinat toki jäävätkin mysteeriksi.

Kuva 20: Illinsaaren tinakannu (Iin Pirttitörmä: löytöjen jäljillä 2019).

4. YHTEENVETO

Illinsaarta paikkana noin 1100–1300-luvuilla alleviivaa ennen kaikkea liminaalisuus. Liminaalisuuden voi yksityiskohtaisemmin jaotella edelleen seuraaviin teemoihin: saari ja merellisyys, kuolema sekä kauppapaikka ja kansainvälisyys⁸⁰. Jokainen tutkimuksessani esitelty paikan käsite voidaan liittää edellä mainittuihin teemoihin.

Saareen liittyvä merellisyys ja vesielementin merkitys menneisyyden yhteisöille on ollut suuri. Tutkimuksessani on todettu, kuinka vesi elementtinä on Illinsaarella vaikuttanut kuolemankulttuuriin, asuttamiseen ja kaupankäyntiin. Veteen liittyvä liminaalisuus todentuu merellisen ja maallisen maiseman kohtaamispisteessä, ja tämän kaltaisen paikan liittyminen liminaalisena tilana koettuun kuolemaan on ollut selkeä. Kotisijana liminaalitila (meri ja maa kohtaavat) tarjoaa puolestaan myös omaleimaiset mahdollisuutensa, esimerkiksi erityisen ruokavalion hyödyntämiseen. Illinsaaren status kauppapaikkana on myös puolestaan kiistattomasti yhdistettävissä nimenomaan merellisyyteen, sillä ilman meren tarjoamaa

⁸⁰ Saari liminaalisena paikkana, jossa kaksi luonnonelementtiä, maa ja vesi, kohtaavat. Kansainvälisyyteen voidaan mielestäni myös liittää liminaalisuus, sillä paikka, jota voidaan nimittää kansainväliseksi, on paikka, jossa useampi eri kulttuuripiiri kohtaa ja jossa Illinsaarenkin tapauksessa tavataan merkkejä eri kulttuurivaikutteiden vuorovaikutuksesta.

kulkuväylää ei Illinsaareen olisi kehittynyt porttiyhteisöä, jonka kautta vaikutteet ja tavarat kulkivat, niin sisämaahan kuin muuallekin maailmaan.

Kansainvälisyyden ja kaupankäynnin tarjoama liminaaltila on Illinsaarella havaittavissa kuolemankulttuuriin liittyvän hautaamisen kautta. Alueen hautaukset todentavat selkeästi paikkaa, jossa erilaiset maailmankuvat ovat kohdanneet, osittain ja ajallisesti jopa eläen limittäin. Paikasta löydetään kristillisyyttä, mutta myös merkkejä vanhemmasta perinteestä. Kansainvälisyys on myös vaikutin, jonka kautta Illinsaari asuinpaikkana on ollut erityinen. Pirttitörmän asuinsijalta tavattu kansainvälinen löytömateriali todentaa esimerkiksi edellä mainittua väittämää. Illinsaaren kansainvälisyys on muun muassa tarjonnut paikalliselle väestölle vaurautta. Kansainvälisyys tarjosi väestölle mahdollisuuden elinkeinon, ja mahdollisesti elinkeinon harjoittamiseen liittyvän valinnanvapauden, sillä toisin kuin usein vastaavissa paikoissa, Illinsaaresta ei tavata tutkitulla ajanjaksolla merkkejä maanviljelyksestä. Todisteiden valossa voidaan sanoa, että Illinsaari on ollut kansainvälinen kauppapaikka. Kaupankäynnin liminaalisuus on myös tuotu aiemmin ilmi, ja koska Illinsaarella kauppaa on käyty myös eri kulttuuripiireistä tulleiden ihmisten välillä, on liminaalisuuden hallitsemiseksi alueella mahdollisesti harjoitettu juhla-ateriointia.

Illinsaaren pohtiminen paikkana on ollut mielestäni erityisen tarpeellista, onhan tutkimukseni pyrkinyt tarkastelemaan Illinsaaren eri arkeologisia kohteita suurempana kokonaisuutena, eikä pelkkinä yksittäisinä pisteinä kartalla. Nopealla vilkaisulla eri arkeologisilta kohteilta löytynyt aineisto voisi hyvinkin viitata siihen, että kaikilla kolmella kohteella olisi jotain tekemistä hautausten kanssa. Näin esimerkiksi, mikäli Pirttitörmän kohteella ei olisi suoritettu useampia kaivauksia, vaan tulkinta kohteesta olisi perustettu pelkästään metallinpaljastinharrastajan tekemien esinelöydösten varaan. Samoin jos kohdetta Kiviharju W ei olisi koskaan arkeologisesti kaivamalla tutkittu. Suutarinniemen kalmiston ollessa ensimmäinen kaivausten avulla löydetyistä ja tulkituista kohteista, olisivat muutkin alueen kohteet olleet helppoa niputtaa saman hautaamiseen liittyvän teeman alle. Tätä taustaa vasten koko Illinsaari olisi mahdollisesti ollut luontevaa leimata jonkinlaiseksi ruumis- tai kalmasaareksi. Toisaalta, jos Illinsaarta tutkailtaisiin pelkästään Pirttitörmän tai Kiviharju W:n kautta, olisi kuva alueesta myös huomattavasti suppeampi, kuin mitä se nyt on. Ilman Suutarinniemen tutkimusta ei Kiviharju W:n roviopaikkaa olisi pystytty liittämään poltetun vainajan hautapaikkaan eikä Pirttitörmän asukkaille puolestaan löytyisi viimeistä leposijaa. Pirttitörmän löytöaineiston ollessa kaikista

kohteista määrällisesti laajin olisi myös pelkän Pirttitörmän kautta varmasti hyvin luontevasti tehty päätelmiä koko Illinsaaresta. Ilman Suutarinniemen ja Kiviharju W:n tuntemusta olisivat nämäkin päätelmät olleet todennäköisesti kuitenkin vain pieni raapaisu todellisuudesta.

Voimme sanoa, että Illinsaari on ollut paikka, jossa topografia tarjoaa ihmiselle merkityksiä ja mahdollisuuksia. Nämä merkitykset luodaan kuitenkin ihmisen ja yhteisön kautta, jolloin oman tutkimukseni lopputulema on, että Illinsaari ja sen merkitys paikkana näyttäytyvät ennen kaikkea alueella vaikuttaneiden ihmisten kautta.

5. BIBLIOGRAFIA

Elektroniset lähteet

Iin Pirttitörmä: löytöjen jäljillä. 2019.

<<https://loytojenjaljilla.wordpress.com/tag/tinakannu/>>.

Iin seurakunta. 2019. Kruununsaaren hautausmaa.

<<https://www.iinseurakunta.fi/hautausmaat/kruununsaaren-hautausmaa>>.

Sixbid. 2019a. About us.

<<https://www.sixbid.com/about.html?v=legalnotice>>.

Sixbid. 2019b. Auctions.

<<https://www.sixbid.com/browse.html?auction=1963&category=40338&lot=1697707>>.

Suomen virallinen tilasto (SVT). 2019. 6. Lapsikuolleisuus 1936–2010.

<http://www.stat.fi/til/ksyyt/2010/ksyyt_2010_2011-12-16_kat_007_fi.html>.

Painamattomat lähteet

Hakamäki, V. 2013. *Ii Keskustaaajama-alue. Arkeologinen inventointi 5.–7. ja 13. elokuuta 2013*. Inventointiraportti. Kulttuurintutkijain osuuskunta Aura.

Hakamäki, V. 2014. *Ii Illinsaari 3 (Pirttitörmä). Rautakauden lopun ja keskiajan alun asuinpaikan koekaivaus 2.–19.6.2014*. Kaivausraportti. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Hakamäki, V. 2015. *Ii Illinsaari 1. Rautakautisen löytöpaikan koekaivaus 1.–12.6.2015*. Kaivausraportti. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Hakamäki, V. 2016. *Ii Illinsaari 3 (Pirttitörmä). Rautakauden lopun ja keskiajan alun asuinpaikan kaivaus 10.–28.8.2015*. Kaivausraportti. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Hakamäki, V. 2017. *Ii Illinsaari 3 (Pirttitörmä). Rautakauden lopun ja keskiajan alun asuinpaikan 10–19.8.2016*. Kaivausraportti. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Kallio-Seppä, T. 2010. *Iin Hamina: Yläkadun kunnostustyöt Hautausmaan arkeologinen koe- ja pelastuskaivaus (25.5.–3.7.2009) sekä seuranta (elo-syyskuu 2009)*. Liiteluettelo. Museovirasto: rakennushistorian osasto.

Kuusela, J.-M. 2013. *Ii Illinsaari Suutarinniemi (IIS-13). Myöhäisrautakautisen kalmiston kaivaus keväällä ja kesällä 2013*. Kaivausraportti. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Kuusela, J.-M. 2015a. *Ii Illinsaari 2 (Suutarinniemi) (IIS-14). Myöhäisrautakautisen kalmiston kaivaus kesällä 2014*. Kaivausraportti. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Kuusela, J.-M. 2016. *Ii Illinsaari 7 (Kiviharju W) (IHK-16). Myöhäisrautakautisen löytöpaikan kaivaus kesällä 2016*. Kaivausraportti. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Sarkkinen, M. 2016. *Illinsaari 7 (Kiviharju W)*. Tarkastuskertomus. Pohjois-Pohjanmaan museo: Oulu.

Tutkimuskirjallisuus

Aalto, I. & Helkala, E. 2017. *Matka muinaiseen Suomeen: 11 000 vuotta ihmisen jälkiä*. Atena kustannus oy: Jyväskylä.

Ailio, J. 1922. *Karjalaiset soikeat kupurasoljet. Katkelma Karjalan koristetyylin kehityshistoriasta*. SMYA 32. Suomen muinaismuistoyhdistys: Helsinki.

Andersson, I. 1950. *Ruotsin historia*. Hirvensalo, L. (suom.), Werner Söderström osakeyhtiö: Porvoo.

Asplund, H. 2009. *Asutusarkeologia: asutushistoriaa arkeologian keinoin*. Halinen, P., Immonen, V., Lavento, M., Mikkola, T., Siiriäinen, A. & Uino, P. (toim.), *Johdatus arkeologiaan*: 296–304. Gaudeamus Helsinki university press: Helsinki.

Bailey, G. & Parkington, J. 1988. *The archaeology of prehistoric coastlines: an introduction*. Bailey, G. & Parkington, J. (toim.), *The archaeology of prehistoric coastlines*: 1–10. Cambridge university press: Cambridge.

Bruce-Mitford, R. 1979. *The Sutton Hoo ship burial: a handbook*. British Museum: London.

Canter, D., Gilchrist, J., Miller, J. & Roberts, N. 1974. *An empirical study of the focal point in the living room*. *Psychology and the built environment*: 29–37. IAPS. Wiley: New York, USA.

Carter R.W.G. 1988. *Coastal Environmental, an introduction to the physical, ecological and cultural systems of coastlines*. Environmental Science. Academic press: University of Ulster.

Conneller, C. 2013. *Power and society: mesolithic Europe*. Tarlow, S. & Nilsson Stutz, L. (toim.), *The Oxford handbook of: the handbook of archaeology of death & burial*: 347–358. Oxford university press: Oxford.

Fahlander, F. & Oestigaard, T. 2008. *The materiality of death: bodies, burials, beliefs*. The materiality of death: bodies, burials, beliefs. Fahlander, F. & Oestigaard, T. (toim.) Archaeo-press: England.

Gaimster, D. 1997. *German Stoneware 1200–1900: archaeology and cultural history*. The trustees of the British museum: London.

Hakamäki, V. & Ikäheimo, J. 2015. *Iin Illinsaaren Pirttitörmä: asuinpaikka rautakauden ja keskiajan taitteesta*. *Faravid* 39: 7–22.

Haarala, R., Lehtinen, M., Grönros, E.-R., Kolehmainen, T., Nissinen, I., Eronen, R. & Suorsa, M. (toim.), 1992. *Suomen kielen perussanakirja: Toinen osa: L-R*. Valtion painatuskeskus: Helsinki.

Heikkinen, M. 2014. *Häivehauta havaittu. Tutkaluotaus Iin Illinsaaren Suutarinniemen kalmistossa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Heininen, S. & Heikkilä, M. 1997. *Suomen kirkkohistoria*. Edita: Helsinki.

Herva, V.-P. 2009. *Liminaaltilassa- ympäristösuhde, rannikkomaisema ja markkinapaikat historiallisen ajan pohjoisella Perämerellä*. Ikäheimo, J. & Lipponen, S. (toim.) Ei kiveäkään kääntämättä: juhlaKirja Pentti Koivuselle: 251–259. Pentti Koivusen juhlaKirjatoimikunta. Tornion kirjapaino: Tornio.

Hinton, D. 2006. *Gold & gilt, pots & pins: possessions and people in medieval Britain*. Oxford university press: New York.

Hyry, K., Pentikäinen, A. & Pentikäinen, J. 1995. *Lumen ja valon kansa: suomalainen kansanusko*. WSOY: n graafiset laitokset: Porvoo.

Ikäheimo, J. 2014. *Iin Illinsaaren keskiaikainen tinakannu*. Faravid 38/2014: 39–59.

Ikäheimo, J., Maijanen, H. & Paavola, K. 2017. *Keminmaan Valmmarinniemen polttohautaukset: luonne, löydöt ja konteksti*. Faravid 43/2017: 81–105.

Ilmonen, K. 2007. *Johan on markkinat: kulutuksen sosiologista tarkastelua*. Osuuskunta vastapaino: Tampere.

Johansson, H. & Saarikangas, K. 2009. *Homes in transformation: dwelling, moving, belonging*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.

Jokipii, M. 2001. *Ruumis- ja kalmasaaret: etäällä kirkkomaasta*. Laitinen, E. (toim.), Hankasalmen kotiseutuyhdistyksen julkaisuja 3. Hankasalmen kotiseutuyhdistys. Hankasalmen kunnan kulttuuritoimi: Hankasalmi.

Kaartinen, M. 2006. *Arjesta Ihmeisiin: eliitin kulttuurihistoriaa 1500–1800-luvun Euroopassa*. Kustannusosakasyhtiö Tammi: Hämeenlinna.

Kallio-Seppä, T. 2011. *Kenttätutkimusprojektin vaiheista*. Kallio-Seppä, T., Ikäheimo J. & Paavola, K. (toim.), Iin Vanhan Haminan kirkko ja hautausmaa. Arkeologisia tutkimuksia: 12–18. Oulun yliopisto: Oulu.

Karvonen, J. 1998. *Deliberately damaged objects in iron age cremation cemeteries: with references to the objects from the cremation cemeteries of Ylipää in Lieto and Päivääniemi in Lempäälä*. Taavitsainen, J.-P. (toim.), Fennoscandia Archaeologica XV: 3–13.

Kinnunen, I. 2014. *Iin Illinsaaren myöhäisrautakautinen tekstiililöytö*. Kandidaatintutkielma. Arkeologian laboratorio. Oulun yliopisto: Oulu.

Kirkkinen, T. 2009. *Spatiaaliset menetelmät*. Halinen, P., Immonen, V., Lavento, M., Mikkola, T., Siiriäinen, A. & Uino, P. (toim.), Johdatus arkeologiaan: 272–281. Gaudeamus Helsinki university press: Helsinki.

Kus, S. 2013. *Death and the cultural entanglements of the experienced, the learned, the expressed, the contested, and the imagined*. Tarlow, S. & Nilsson Stutz, L. (toim.), The Oxford handbook of: the handbook of archaeology of death & burial: 59–75. Oxford university press: Oxford.

Kuusela, J.-M., Ikäheimo, J., Hakamäki, V., Vilkkama, R. & Salmi, A.-K. 2013. *The late Iron Age/Early Medieval cemetery of Ii (Northern Ostrobothnia, Finland)*. Fennoscandia Archaeologica 30: 126–132.

Kuusela, J.-M. 2015b. *Iin Illinsaaren Suutarinniemen myöhäisrautakautinen kalmisto ja sen konteksti*. Faravid 40: 5–30.

Kuusela, J.-M., Nurmi, R. & Hakamäki, V. 2016. *Co-existence and colonisation: reassessing the settlement history of the preChristian Bothnian Bay coast*. Norwegian Archaeological Review 49 (2): 177–203.

Kuusela, J.-M. 2017. *Iin Illinsaaren Kiviharju W – myöhäisrautakautinen löytöpaikka*. Muinaistutkija 2017 (3): 2–8.

Kuusela, J.-M. 2018. *Food and tension: feasting as means to alleviate social tension in the fourteenth–fifteenth century trading places of the Bothnian Bay region*. World Archaeology: 323–336.

Kuusela, J.-M., Nurmi, R. & Hakamäki, V. 2018. *Unhierarchical and Hierarchical Core-Periphery Relations: North Fennoscandian Trade Network from the Middle Ages to the Post-Sixteenth Century*. American Anthropologist Vol. 120, No. 4: 765–780.

Kuusisto, M. 2014. *Iin Illinsaaren Suutarinniemen kalmiston ihmisjäänteiden laboratoriokäytös*. Kandidaatintutkielma. Arkeologian laboratorio. Oulun yliopisto: Oulu.

Laaksonen, T. T. 2017. *Kuka keksi haarukan: Arkiesineiden ihmeellinen historia*. Minerva kustannus Oy: Helsinki.

Lahtinen, M. 2017. *Isotopic Evidence for Environmental Adaptation in Medieval Iin Hamina, Northern Finland*. Radiocarbon volume 9, issue 4: 1117–1131.

Laing, L. & Laing, J. 1979. *Anglo-Saxon England*. Routledge & Kegan Paul: London.

Lamberg, M. 2012. *Päätön ritari: Kauhutarinoita keskiajalta*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.

Lehikoinen, H. 2011. *Katkerä manalan kannu: kuoleman kulttuurihistoria Suomessa*. Bookwell Oy: Juva.

- Lounema, R. 2003. *Suomen kansan pyhät paikat*. Yhdistyneet kuvalehdet Oy: Hämeenlinna.
- Luukko, A. 1954. *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II*. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta: Oulu.
- McKinley, J. I. 2013. *Cremation: Excavation, analysis, and interpretation of material from cremation related contexts*. Tarlow, S. & Nilsson Stutz, L. (toim.), *The Oxford handbook of: the archaeology of death and burial*: 147–171. Oxford university press: Oxford.
- Meinander, H. 2007. *Suomen historia*. WS Bookwell oy: Porvoo.
- Miettinen, E. 2011. *Ei kuolemaa tarvitse pelätä. Eihän siinä henki mene: Iin vanhan Haminan asukkaiden ajatuksia hautausmaan vainajista*. Kallio-Seppä, T., Ikäheimo J. & Paavola, K. (toim.), *Iin Vanhan Haminan kirkko ja hautausmaa*. Arkeologisia tutkimuksia: 48–51. Oulun yliopisto: Oulu.
- Midgley, M. S. 2013. *Megaliths in North-West Europe: the cosmology of sacred landscapes*. Tarlow, S. & Nilsson Stutz, L. (toim.), *The Oxford handbook of: the handbook of archaeology of death & burial*: 421–439. Oxford university press: Oxford.
- Mujunen, J. 2014. *Solki, neula ja 189 murkulaa: Polttohauta 1 ja sen metalliesineistö Iin Illinsaaren Suutarinniemessä*. Kandidaatintutkielma. Arkeologian laboratorio. Oulun yliopisto: Oulu.
- Okkonen, J. 2003. *Jättiläisen hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä: Pohjanmaan muinaisten kivirakennelmien arkeologiaa*. Acta Universitatis Ouluensis. Humaniora B52. Oulun yliopisto: Oulu.
- Preston, C. J. 2003. *Grounding knowledge: Enviromental philosophy, epistemology, and place*. University of Georgia press: Georgia.
- Raamattu, 2001. *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos*. Suomen Piiphiaseura: Helsinki.

Renfrew, C. 1975. *Trade as action at a distance: questions of integration and communication*. Sabloff, J. A. & Lamberg-Karlovsky, C. C. (toim.), *Ancient civilization and trade*: 3–59. University of New Mexico press: USA.

Sarkkinen, M. 2011. *Illinsaari, Iin kirkko ja Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat*. Kallio-Seppä, T., Ikäheimo J. & Paavola, K. (toim.), *Iin Vanhan Haminan kirkko ja hautausmaa*. *Arkeologisia tutkimuksia*: 46–47. Oulun yliopisto: Oulu.

Sawyer B. & Sawyer P. 1995. *Medieval Scandinavia: from conversion to reformation circa 800–1500*. The Nordic series, volume 17. University of Minnesota press: Minneapolis.

Setälä, P. 1990. “*Tyttöjä ne on pienet pojatkin*”. Immonen, K. (toim.), *Naisen elämä: Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit*: 17–89. Kustannusosakeyhtiö Otava: Keuruu.

Shields, R. 1991. *Place on the margin: alternative geographies of modernity*. Routledge: London.

Stoodley, N. 2000. *From the cradle to the grave: age organization and the early Anglo-Saxon burial rite*. *World archaeology*. Volume 31, 2000/Issue 3: Human lifecycles: 456–472.

Taavitsainen, J.-P., Hiekkanen, M. & Oinonen, M. 2009. *Keminmaan Valmarinniemen polttohautaukset*. Ikäheimo, J. & Lipponen, S. (toim.), *Ei kiveäkään kääntämättä: juhlaKirja Pentti Koivuselle*: 203–212. Pentti Koivusen juhlaKirjatoimikunta. Tornion kirjapaino: Tornio.

Tanska, T. 2011. *Asutus ja kaupankäynti Iijoella*. Kallio-Seppä, T., Ikäheimo J. & Paavola, K. (toim.), *Iin Vanhan Haminan kirkko ja hautausmaa*. *Arkeologisia tutkimuksia*: 25–31. Oulun yliopisto: Oulu.

Toivonen, Y. H., Itkonen, E. & Joki, A. J. 1958. *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino oy: Helsinki.

Tuan, Y.-F. 1995. *Space and Place: The perspective of experience*. University of Minnesota press: Minneapolis.

Tuan, Y.-F. 1977. *Space and Place: The perspective of experience*. Edward Arnold: London.

Twiss, K. C. 2008. *Transformations in an early agricultural society: Feasting in the southern Levantine Pre-Pottery Neolithic*. *Journal of Anthropological Archaeology* 27: 418–442.

Ylimaunu, T. 2007. *Aittakylästä kaupungiksi: arkeologinen tutkimus Tornion kaupungistumisesta 18.vuosisadan loppuun mennessä*. Pohjois- Suomen historiallinen yhdistys: Rovaniemi.

Vahtola, J. 1998. *Katolisen kirkon ja uskon-puhdistuksen aika (noin 1350–1595)*. Elo, K., Satokangas, R. & Vahtola, J. (toim.), Iin seurakunnan historia: 14–175. Gummerus kirjapaino oy: Jyväskylä.

Vesterinen, E. 2013. *Naisen ruumiin historia*. Into kustannus: Helsinki.

Vilkuna, J. 2001. *Esihistorialliset haudat Keski-Suomessa*. Laitinen, E. (toim.), Ruumis- ja kalmasaaret: etäällä kirkkomaasta: 10–18. Havusalmen kirjapaino: Hankasalmi.

Westman, B. 1991. *What does it mean to feel at home?* Grøn, O., Engelstad, E. & Lindblom, I. (toim.), *Social space: Human spatial behaviour in dwellings and settlements*: 17–20. Odense university press: Denmark.

Wickholm, A. 2008. *Reuse in Finnish cremation cemeteries under level ground: examples of collective memory*. Fahlander, F. & Oestigaard, T. (toim.), *The materiality of death: bodies, burials, beliefs*: 89–97. Archaeopress: England.

LIITTEET

Liite 1: Luettelo Illinsaarta käsittelevistä opinnäytetöistä Oulun yliopistossa

Hakamäki, V. 2018. *Seeing behind stray finds: understanding the Late Iron Age settlement of Northern Ostrobothnia and Kainuu, Finland*. Väitöskirja. Humanistinen tiedekunta, Arkeologia. Oulun yliopisto: Oulu.

Heikkinen, M. 2014. *Häivehauta havaittu. Tutkaluotaus Iin Illinsaaren Suutarinniemen kalmistossa*. Pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Hiltunen, J.-P. 2016. *Viiden Pohjois-Suomen rannikon ja sisämaan myöhäisrautakautisen kohteen kuparilevy löytöjen analyysi*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine: Oulu.

Kinnunen, I. 2014. *Iin Illinsaaren Myöhäisrautakautinen Tekstiililöytö*. Kandidaatintutkielma. Arkeologian laboratorio. Oulun yliopisto: Oulu.

Kuusisto, M. 2014. *Iin Illinsaaren Suutarinniemen kalmiston ihmisjäänteiden laboratoriokäytös*. Kandidaatintutkielma. Arkeologian laboratorio. Oulun yliopisto: Oulu.

Mujunen, J. 2014. *Solki, neula ja 189 murkulaa: Polttohauta 1 ja sen metalliesineistö Iin Illinsaaren Suutarinniemessä*. Kandidaatintutkielma. Arkeologian laboratorio. Oulun yliopisto: Oulu.

Puolakka, H.-L. 2019. *Anomaliana aineistossa: polttohautaukset myöhäisrautakautisissa ruumiskalmistoissa Suomen ja Karjalankannaksen alueella*. Pro gradu –tutkielma. Oulun yliopisto. Arkeologian oppiaine.

Ruotsalainen, J. 2016. *Keittokota Iin Illinsaaren Pirttitörmän asuinpaikalla: Käyttötarkoitus, rakenne ja merkitys*. Kandidaatintutkielma. Arkeologian oppiaine. Oulun yliopisto: Oulu.

Liite 2: Illinsaaren esinelöydöt

Taulukko 1: Suutarinniemen, Pirttitörmän ja Kiviharju W:n löydöt⁸¹.

Löytöpaikka	Löytö	Kappalemäärä/paino
<i>Suutarinniemi</i>	Palanut luu	Noin 1298 g
<i>Suutarinniemi</i>	Metalliesineet ja-fragmentit ◆Kupurasolki ◆Pronssinen ketjunjakaja ◆Pronssinen neula	90 kpl, sisältäen: 2 kpl 1 kpl 1kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Palanut savi	71 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Palamaton luu	27 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Kuona	6 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Pii	5 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Lasihelmen puolikas	2 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Keramiikka	1 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Kiviesinefragmentti(hioin)	1 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Kvartsi(tuluskvarsti)	1 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Tekstiilin pala	1 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Historiallisen ajan esineistö	2 kpl
<i>Suutarinniemi</i>	Löytöryhmä määrittelemätön	30 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Palamaton luu	Noin 405.53 g
<i>Pirttitörmä</i>	Palanut luu	Noin 204.94 g
<i>Pirttitörmä</i>	Muu luu	Noin 4.3 g
<i>Pirttitörmä</i>	Pii	36 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Pii-iskos	24 kpl

⁸¹ Taulukossa on yksinkertaistetusti näkyvillä se, millaisia löytöjä kohteilta on ja missä määrin. Taulukossa ei ole eriteltynä eri vuosina tai ajankohtina tehdyt löydöt, vaan samaan luetteloon on laskettu kaikki löydöt. Taulukkoon on lisätty eri kaivausten ja tutkimusten kautta löydetty materiaali, kuin myös metallinpaljastinharrastajan tekemät löydöt. Taulukossa on allekirjoittaneen vuonna 2014 suorittamien laboratoriokaivausten löydöt ja Johanna Mujusen löydöt laboratorio-olosuhteissa tutkituista polttohautoista. Tutkimuksessani esiteltyjen kohteiden löytöjen lisäksi mainittuna on Kellolammelta löytynyt tinakannu, jolla uskon olevan erityistä merkitystä tutkimukseni kannalta.

<i>Pirttitörmä</i>	Kuparilevyn kappale	28 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Rautaesineen kappale	12 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Rautanaula	7 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Pronssipellin pala	5 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Keramiikka	3 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Palanut pii	3 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Pronssiniitti	3 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Ongenkoukun kappaleita	3 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Rautavartaan kappale	3 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Nahkaa (?)	2 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Luu (värttinänpyörä kahdessa osassa)	2 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Veitsenterä	2 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Rautanaula/nastan kantoja	2 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Lasia	2 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Pronssikaitale	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Savitiiviste	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Hioinkivi	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Pronssihelan katkelma	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Rautaa	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Palanutta savea	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Tuohta	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Puu (haravan piikki?)	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Helmi (materiaalia ei tunnistettu)	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Pronssinappi-tai helmi	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Messinki, Hevosenkenkäsoljen neula	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Kivi, mahdollisesti hiottu	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	1200-luvun saksalainen hedelmäveitsi	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Nivellinen pronssilenkki	1 kpl

<i>Pirttitörmä</i>	Pronssiesineen katkelma	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Helmi(iridisoitunutta lasia)	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Hopearaha	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Työstettyä puuta	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Kvartsi-iskos	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Hevosenkenkäsolkki	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Eläinriipus	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Koristeellinen pronssilevy	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Lukko	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Keihäänkärki	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Ongenkoukku	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Kupariesineen kappale	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Atraimen piikki	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Lyijykuula	1 kpl
<i>Pirttitörmä</i>	Lyijyesineen katkelma	1 kpl
<i>Kiviharju W</i>	Palanut luu	Noin 24.8 g
<i>Kiviharju W</i>	Lasimassahelmi	2 kpl
<i>Kiviharju W</i>	Karneolihelmi	1 kpl
<i>Kiviharju W</i>	Pronssiketjun fragmentti	1 kpl
<i>Kiviharju W</i>	Pronssipelti	1 kpl
<i>Kiviharju W</i>	Palanut pii	1 kpl
<i>Kiviharju W</i>	Hevosenkenkäsolkki	1 kpl
<i>Kiviharju W</i>	Hihnahela	1 kpl
<i>Kiviharju W</i>	Veitsi	1 kpl
<i>Kiviharju W</i>	Kupariastian paloja/pronssipeltiä	Ei tietoa
<i>Kiviharju W</i>	Rautaesineen fragmentti ◆Rautavartaan kappale ◆Mahdollinen nuolenkärki	2 kpl
<i>Kellolampi</i>	Tinakannu	1 kpl